

II RIIGIKOGU

10. istungjärk. **Protokoll nr. 309 (7)**

1926. a.

II Riigikogu koosolek 21. jaanuaril 1926. a. kell 10 hom.

Kokku on tulnud 92 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Teemant**, rahaminister **L. Sepp**, kaubandus-tööstusminister **E. Veberman**, teedeminister **O. Amberg**, sõjaminister **J. Soots**, siseminister **K. Einbund**, haridusminister **J. Lattik**, kohtuminister **T. Kalbus**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**.

Välisesitajate looshis: Leedu konsul **J. Puhk**.

Päevakord.

1. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Riigikogu liikmete **A. Jõeäär'i**, **J. Piiskar'i** ja **L. Johanson'i** arupärimise peale „Scheel ja Ko“ pangamajas ettetulnud tulude varjamise ja väärnähtuste asjas.

2. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise kohta.

3. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Riigikogu liikmete **O. Gustavson'i**, **J. Vain'i**, **E. Jonas'e** ja **J. Tiks'i** arupärimise peale alevite osavõtust kõrvaldamise kohta maakonnandukogude valimistelt.

4. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Riigikogu liikmete **E. Jonas'e**, **A. Jõeäär'i**, **O. Gustavson'i** ja **J. Piiskar'i** arupärimise peale Rannu maatöölise seltsi sulgumise kohta.

5. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale rahaliikumise korraldamiseks maksvakstunnustatud juhtnööride mitteteostamise asjas.

6. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale endise Hummuli mõisa omaniku metsalangi raiumiseks lubaandmise asjas.

7. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Riigikogu liikmete **E. Jonas'e**, **J. Vain'i** ja **A. Jõeäär'i** arupärimise peale riigistatud Joala mõisa peale obligatsioonilaenu tegemise asjus.

8. Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldusseadus — II lugemisel.

9. Üüriseaduse muutmise ja ärakaotamise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**, pärast abiesimees **A. Jürman**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 10.20 min.

1. Päevakorra Juhataja **A. Rei**: Avan täiendamine. Riigikogu koosoleku.

P. Baranin (vn): Teen ettepaneku võtta päevakorra esimeseks punktiks krediitseaduse 10. jao § 6. märkuse muutmise seadus.

Juhataja **A. Rei**: Ettepanek on tehtud, päevakorra esimeseks punktiks võtta krediitseaduse 10. jao § 6. märkuse muutmise seadus — rkl. Baranin'i ettepanek. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Enne päevakorra juurde asumist on sõna sekretääril teadaande korras.

2. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. Sekretäär **J. Piiskar**: Riigikogu juhatusel poolt on antud komisjonidesse järgmised seaduseelnõud:

1. Seadus Eesti ja Helveetsia vahelise kaubalepingu kinnitamise kohta — väliskomisjoni.

2. Seadus Eesti-Saksa vahelise vahekohtu ja lepituse lepingu kinnitamise kohta — väliskomisjoni.

3. Seadus kodakondsuseta tööliste tööõnnetuste korral kindlustamise kohta — töökaitse komisjoni.

4. Rahvasteliidu põhikirja 16. artikli 1. paragrahvi muutmise protokolliga kinnitamise seadus — väliskomisjoni.

5. Seadus Eesti ja Läti vahelise kalakaitse ja kalaasjanduse korraldamise konventsiooni kinnitamise kohta — väliskomisjoni.

6. Riigiametnikkude ja -teenijate palgaseaduse muutmise ja täiendamise seadus — Vabariigi Valitsusele tagasi.

**3. Krediitsea-
duse 10. jao § 6.
märkuse muut-
mise seadus —**

**P. Baranin'i
ettepanek.**

olev seaduseelnõu rahaasjanduse komisjoni antud.

**4. Läbirääkimi-
sed Vabariigi
Valitsuse vasta-
mise puhul A.
Jõeäär'i, J. Piis-
kar'i ja L.
Johanson'i aru-
pärimise peale
„Scheel ja Ko“
pangamajas
ettetulnud tulude
varjamise ja
väärnähtuste
asjas.**

sest saadik see vahekord halb olnud selles mõttes, et otsekohesed maksud võrdlemisi väga väikese osa riigi tuludest annavad. Kõigekurvem on aga see, et vahekord iga aastaga halvemaks muutub, ja et iga aastaga väheneb otsekohestest maksudest saadav protsentuaalne osa riigi tuludest.

Härra rahaminister peaks eriti huvitatud olema sellest, et seda ebaloomulikku vahekorda parandada. See on võimalik kahel teel: 1) Uute otsekoheste maksude sisseseadmisega. 2) Selle järele valvamise, et sisseseatud maksud selle maksimumi annaksid, mis nendega võimalik oleks kätte saada. Otsekoheste maksude peavalitsus ja maksuametnikud peaksid eestkätt suuremate tulude saajaid silmas pidama ja nende sissetulekute kindlakstegemiseks abinõud tarvitusele võtma.

Sellepärast on väga võõrastav, et härra rahaminister käesoleval juhtumisel, kus võrdlemisi hiigla suurte summadega tegemist, erakorraliselt passiivne on ja neid abinõusid, mida maksivad seadused temale annavad, riigi huvides tarvitusele ei võta. Riigikassa on käesoleval juhtumisel huvitatud vähemalt ühe miljardi saamisest, ja see on meie riigi eelarves summa, mis vahekorda otsekoheste ja kaudsete maksude vahel ühe korraga parandaks.

Kui mõnelt poolt arvamist avaldati, et härra rahaministri käesoleva aasta eelarvekõne üks parematest oli, siis võib kindlasti öelda, et tema vastus arupärimise peale „Scheel ja Ko“ pangamajas ettetulnud tulude varja-

P. Baranin (vn): Palun käesolev seaduseelnõu anda rahaasjanduse komisjoni.

Juhataja **A. Rei:** (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on käesolev seaduseelnõu rahaasjanduse komisjoni antud.

A. Jõeäär (stp): Väga lugupeetud herrad rahva-saadikud! Eelarve esimesel lugemisel leiti, et meil Eestis, võrreldes väljamaa riikidega, otsekoheste ja ka kaudsete maksude vahekord ebaloomulik on. Mida suurem osa maksudest kuskil riigis saadakse otsekohestest maksudest, seda paremas korras on seal riigi rahandus ja rahva üldine majanduslik seisukord. Eestis on riigi algusest saadik see vahekord halb olnud selles mõttes, et otsekohesed maksud võrdlemisi väga väikese osa riigi tuludest annavad. Kõigekurvem on aga see, et vahekord iga aastaga halvemaks muutub, ja et iga aastaga väheneb otsekohestest maksudest saadav protsentuaalne osa riigi tuludest.

mise ja väärnähtuste asjas üks nõrgematest oli. Samuti peab tähendama, et abinõud, mida selle asutuse tulude kindlakstegemiseks tarvitusele võetakse, ka ühed nõrgematest on. Enne kui härra rahaministri vastuse juurde sisuliselt üle lähen, võiksin näite tuua sellest, kuidas neid paari sadat miljonit, mida tulumaks riigile annab, suuremalt osalt sadade markade viisil kehvadelt elanikkudelt sisse nõutakse ja missuguseid abinõusid selle juures tarvitatakse. Töötatöölist karistati 200 margaga selle eest, et ta õigel ajal üles ei andnud, et temal mingit tulu ei olnud. Sellel töölisel ei olnud mingit varandust, millest seda 200 marka oleks võinud sisse nõuda. Ta elas sel ajal ema juures, ja politsei kirjutas üles ja määras oksjonile ema ainsa veeämbri, supikausi ja voodipadja.

Teine juhtumine: Linna hoolealune võttis mingisuguses kõrvalises kohas asuva kvassiputka, mis mingit tulu ei andnud, endiselt pidajalt üle. Sellel oli eelmise aasta puhaskasumaks võlgu, ja linnavaesel kirjutati selle võla eest üles see varandusenatuke, mida linnalt saadud toetuse abil selleks oli muretsenud, et omale ilma ühiskondliku abita ülespidamist muretseda. Üles kirjutati see viimane varandus, mis ta ise muretsenud nende summadega, mis temale eriti selleks antud. (A. Anderkopp, tões: Mis selle politseiga tehti, kes niisugused asjad üles kirjutab?) See inimene, kelle asjad üles kirjutati, tuli linna juriidilisesse büroosse nõu küsima, mis teha, sest tema leidnud, et politsei ei ole õieti talitanud, ja palus kaebust kokku seada. Kaebus kohtule 200 marga pärast politsei peale, ei oleks kohtukulusid väärt, ja saime sellest juhtumisest lihtsalt sellega üle, et andsime temale 200 marka, ja ta läks ja maksis sellega maksu ära, ja asi oli korras. Samuti on lugu teisega, kellel viimased asjad üles kirjutati, nii et tal mingisugust varandust ei jäänud. Inimene ei saa tööga leiba teenida ja niipea, kui ta mõnesuguse teenistuse leiab, on politsei mõnesajamargalise maksu sissenõudmiseks kaelas. Need on näited, kuidas tõepoolest talitatakse väiksete maksude sissenõudmisel.

Aga „Scheel ja Ko“ asjaga talitatakse nautke teisiti. Selles asjas teab väljamaa ajakirjandus nii mõndagi, meie kohtuvõimud teavad nii mõndagi, mis ka meie rahaministeeriumi ja maksude sissenõudjaid asutusi peaks huvitama. Pangaametnikkude poolt on pööratud kohtuvõimude poole, see on, ajalehtedes on sellest mitu korda kirjutatud, nii et see ei peaks ka härra rahaministrile teadmata olema, teadega, et neid sunnitakse pangaraamatutest lehti välja kiskuma ja muidki kriminaalse iseloomuga asju tegema. Kuigi see küsimus on alles uurimise ajajärgus, siiski peaks ka härra

rahaminister selle vastu huvi tundma ja selgusele jõudma, kas sarnaseid asju tõepoolest on juhtunud. Härra minister oma vastuses ei salga, et temale on teada mõned asjaolud, mis selgitamist nõuavad. Ja arupärimine, mis ses asjas Riigikogus esitatud, oleks pidanud põhjust andma kõikide abinõude tarvitamisele võtmiseks, nende küsimuste põhjalikuks selgitamiseks, mida arupärimine puudutas.

Mida vastas härra rahaminister esitatud arupärimise peale? Sisulist vastust ta õieti ei andnudki, vaid vastas mitte otsekohe arupärimises ülestõstetud küsimiste peale, vaid ta vastas hoopis millegi muu peale. Mina ei hakka neid kõrvalisi asjaolusid õiendama, mida härra rahaminister oma vastuse peapunktiks tegi ja mida arupärimises sugugi ei olnud alla kriipsutatud. Kui seda vast edaspidi asja käigu juures peaks tarvis olema, siis mina, võib olla, olen sunnitud neid puudutama.

Nüüd vaatame härra ministri seletust selles osas, mis peaks puudutama tulude varjamist. Siin võtab härra minister õigeaks, et temale erateel teatatud, et muuseas tulude varjamisega võiks tegemist olla, aga härra minister leiab, et 4—5 aasta tagant võimatu revideerimist ette võtta. Seda esiteks. Teiseks, kui on seadusvastaselt saadud tulu, siis ei ole sarnase seadusvastase tulu maksustamine valitsuse ülesanne. Kui tulu on aga seaduslikul teel saadud, siis ei ole mingit varjatud kasu ja jällegi ei ole põhjust maksustamiseks. Nii oli härra ministri seletus.

Nii kui ajalehtede sõnumitest näha, ulatub Vene kaubandusliku esituse nõudmine üksinda 8 miljoni kuldrublani, see on umbes 1 miljard 600 miljonit Emk. See nõudmine tekib aga arvete ja nende protsentide arvamise vahest. Kas härra rahaminister sellest arvete vahest isegi väikestki loogilist järeldust ei suuda teha selle üle, kui suur pidi siis seaduslik tasu olema, kui mõne protsendi vahe selle väljaarvamisel 8 miljoni kuldrublani ulatub. Kas see tulu on seaduslikult või seadusvastaselt saadud, selle üle otsustab ometi lõpuks kohus, kuid senni kui seda küsimust ei jaatavalt ega eitavalt otsustatud ei ole, jääb tulu ikkagi tuluks, mida pangaaruanne näitama peab. Nüüd küsime, kas pangaaruanded näitavad sarnast 1 miljardi 600-miljonilist tulu. Sarnaseid tulusid meie pangaaruannetest ei leia. Aga veel imelikum on see arvamine, et kui see tulu tõepoolest oleks seaduslikult saadud, siis ei kuulu ta maksustamise alla, sest kui tulu tõepoolest saadud, mida aruannetes näidatud ei ole, siis on tõepoolest varjatud tuluga tegemist. Mina arvan, et Eesti riigikassa huvides oleks püüda selgeks teha, et see tulu seaduslik

ja seega riigil seda enam õigust ka selle summa pealt maksusid saada.

Kuid see 8 miljonit kuldrubla ei huvita arupärijaid mitte sedavõrd, kui umbes 40 miljonit kuldrubla, mida pank täiesti seaduslikul teel kõiksugu protsentide, komisjonide tasude jne. näol teeninud. Ja seda tulu ei ole minu nägemise järele aruannetes kuskil näidatud. Rahaministeeriumil, nagu härra rahaminister seletab, ei ole korda läinud mitmekordsete revideerimiste peale vaatamata andmeid selle kohta saada, et „Scheel ja Ko“ pangakontori puhaskasu 1920.—1922. a. eest 40 miljoni kuldrubla peale ulatub. Arupärijatel on andmed, mis tõendavad, et bruttokasu selle summani ulatub. Ja mina arvan, et rahaministritele alluv maksuaparaat väga nõrgalt töötab, kui ta isegi bruttotulu kindlaks teha ei saa. Aga sellest tulevad muidugi kulud maha arvata, mis otsekoheste maksude seaduse § 519. üles loetud. Härra minister soovis andmeid selle väite tõenduseks, et üldine tulu tõepoolest selle summani ulatub. Mina kannaksin mõned üksikud andmed ette. Kõiki andmeid ei ole tarvis avalikult Riigikogu kõnetoolilt ette tuua. Mina tooksin siin andmed ainult „Tsentrosojuusi“ Rootsi kroonides peetud arvete väljavõtetest. Nende arvete väljavõtetest selgub, et „Scheel ja Ko“ on kasu saanud toimetatud operatsioonide eest järgmiselt:

1. maist — 30. septembrini 1920. a. umbes 7.000.000 R. kr.

1. okt. — 31. detsembrini 1920. a. umbes 3.790.131 R. kr.

1. jaanuarist — 31. märtsini 1921. a. umbes 7.643.323 R. kr.

1. aprill. — 30. juunini 1921. a. umbes 1.270.327 R. kr.

1. juulist — 30. septembrini 1921. a. umbes 407.977 R. kr. —

teeb välja aja eest 1. maist 1920. a. kuni 30. septembrini 1921. a. kokku 20.111.758 R. kr

Kuldrublades tehtud operatsioonid ulatuvad 1920./1921. a. 360 miljoni kuldrublani. Kuld realiseeriti välismaadel, kusjuures kasu saadi 2—5%, üksikutel juhtumistel kuni 15%, keskmine kasuprotsent 3½%.

Realiseerides ainult 1/3, see on 120 miljonit, teeb saadud vahekasu 4 miljonit kuldrubla ehk praeguse kursiga 800 miljonit Eesti marka, või selleaegse kursiga 400 miljonit Eesti marka. Tõendusi nende arvete üle oleks rahaministeeriumil võimalik olnud muretseda väljamaa pankadest, kelle läbi need operatsioonid toimetati.

Peale selle on pank ostnud välisvaluutat umbes 150 miljoni Rootsi krooni eest; võttes keskmiselt 4%, teeks see välja 6 miljonit Rootsi krooni.

Peale selle on pank „Tsentrosojuusi“ kontrahentidelt teeninud järgmiselt:

1. akkreditiivide avamise pealt väljamaa pankades 1—3% ühekordselt, summast, mis avatud;

2. akkreditiivide pealt komisjoni tasu kunni 1/2%;

3. 8—9% aastas akkreditiivsumma pealt protsentisid;

4. igas kuus 1% avanssi komisjonis progressiivse meetodi järele, mis teeb aastas kunni 14% summa pealt;

5. faktuurade võrdluse eest 1/2%;

6. 1/2% inkasso „Tsentrosojuusi“ kaubadokumentide edasiandmise eest;

7. 1% avanssi komisjonist iga 1/4 aasta eest kõrgema deebet saldo pealt.

Üldiselt maksid „Tsentrosojuusi“ kontrahendid läbikäigu summa pealt 10—15%, aastase võlasumma pealt aga üle 35%. Läbikäik ulatub 200 miljoni Rootsi kroonini, nii et tasu selle eest on 20—30 miljonit Rootsi krooni.

Siin võiksime näitena ette tuua härra Tsitsikovi nõudmise, mis põhjust andis asja kohtulikuks arutamiseks. See on üks ainuke nendest kontrahentidest ja selle üksiku kontrahendi protsentide väljaarvamise vahe, mida temal nüüd kohtuteel lahendada tuleb, ulatab kümnetesse miljonitesse, kui ma ei eksi — 80 miljonini, ja see näitab juba, missugused suured summade vahed üheainsa kontrahendi protsentide väljaarvamisest võivad tekkida. Need andmed, mida ma siin ette toon, on ainult üldised kokkuvõtted, ja igatahes võivad siin kõikumised ühel või teisel pool ette tulla. Andmed oleksid järgmised:

„Tsentrosojuusilt“ tasu Rootsi kroonides 20.111.758.—

150.000.000 krooni ostu-müügi vahekasu 6.000.000.—

tasu „Tsentrosojuusi“ kontrahentidelt vähemalt 30.000.000.—

Kokku teeb see välja 56.111.758.—

Kulla realiseerimine 4 miljonit kuldrubla 8.000.000.—

Nii et kõik kokku võetult saame Rootsi kroonides 64.111.758.—

Kui meie võtame 1920. a. kursi, siis teeks see välja 3.200.000.000, praeguse kursi järgi üle 6 miljardi.

See on kogu „Scheel ja Ko“ panga aktiva, aga aruannet võrreldes näeme, et kogu aktiva ei ole mitte sarnases summas näidatud, järelikult peab siin mingisuguse raamatutega mitte kokku käiva asjaga tegemist olema. Härra minister räägib, et on sagedasti ette võetud isegi kohtulikke revideerimisi, ja et vaatamata kõigi nende revideerimiste peale, ei ole võimalik olnud kindlaks teha seda, mida siin

käsitatakse. See võib väga õige olla, et revideerimised mitte neid tagajärgi ei ole andnud, mis nad oleksid pidanud andma, ja seda väga mitmesugustel põhjustel. Nähtavasti on selle panga mõju ka suur. Tarvitseb meelde tuleta da kas või ainult kohtu-uurija Tammist'e asja, kus lõpuks kohtu-uurija süütuks tunnustati. Seal nägime meie, missugused abinõud seal tarvitusele võeti. Meie kohtuasutuste auks pean ma ühte ütleva, ja nimelt, et nad panga asjus on suutnud täit erapooletust üles näidata. Kohtuliku ekspertiisi kohta, mida kohtu-uurija ja prokurööri juuresolekul toimetati, on kohus järgmisele otsusele jõudnud: „ekspertiis on välja kujunenud äärmiselt puudulikuks materiaalsiks, mida peale terve rea tõsiste vastolude iseloomustab küsimuste ühekülgne valgustamine ilma pangamajale kahjulikke andmeid arvesse võtmata, ning kus otsused põhjenevad osalt puudulikult korjatud, osalt ebaõieti tõlgitsetud faktilisel materiaalsil ja dokumentaalsete andmetega ümberlükavatel eeldustel“. Üks ekspertidest, kelle kohta see kohtuotsus käib, on praegune härra rahaminister, endine Eesti panga direktor härra Sepp. Selle järele võib otsustada, kuidas hinnata tuleb neid mitmekordseid revideerimisi, mida ette tuuakse ja mis pidavat tõendama, et kõik korras on.

Eriti paistab imelik olevat härra ministri seisukoht, et krediitseaduse piirid ei lubavat mitme aasta pärast tagant järgi revideerimist ette võtta. Ja ainult sarnane revideerimine võiks käesoleval korral tagajärgi anda, sest need nähtused, millest siin jutt on, ulatuvad tagasi 1921. ja 1922. aastasse. Harilikud aastased maksurevisjonid, mida praegu toimetatakse harilikus korras, need mitte midagi eriti välja tuua ei saa. Ja kui härra rahaminister arvab, et temal enam õigust ei ole neli aastat tagasi aset leidnud väärnähtuste selgitamiseks revideerimisi ette võtta, siis peab lihtsalt käsi lahutama ja ütleva, et Eesti vabariigis ei ole võimalik kindlaks teha, kui mingisugune asutus on Eesti riigile kahju teinud, tähendab ei ole vastavat paragrahvi olemas. Mina olen teisel arvamisel ja arvan, et meil maksivad seadused selleks võimaluse annavad ja et eriti selleks annab õiguse härrale rahaministrile krediitseadus. Käesoleval juhtumisel aga, kus isegi pangaametnikud on teatanud prokuratuurile kriminaalse iseloomuga asjadest, võiks karahaminister prokurööri poole pöörata, ja on võimalus riigil süüdistuse tõstmisega ka tsiviilnõudmisi esitada ja seaduses ettenähtud abinõudega asuda pangaraamatute järelevaatamisele ning asja tõeliku seisukorra kindlaks-tegemisele.

Tulumaksu seadus lubab viie aasta jooksul tagant järgi varjatud tulusid maksustada, mis

eeldab, et neid peab viie aasta jooksul kuidagi viisi kindlaks tegema. Käesoleval korral oleks suurem summa, mida riik saada võiks nimelt tulumaksu pealt, kuna ärimaksu protsendimäärad ei ulatu nii kõrgele, nagu tulumaksuseaduses ettenähtud määrad. Peab ütleva, et siin on kaunis osavasti seda asja kombineeritud, ja et tulumaksu alla kuuluvad ainult üksikud aktsionäärid, aga et kogu tulusumma on sedavõrd kõrge, et iga üksiku osa ulatub selle maksimumini, mis meil tulumaksuseaduses kõige kõrgema protsendi all on ette nähtud, siis annab see reaalselt samasuguseid tagajärgi. Nii et tulude killustamine praegusel korral sellest tulumaksu määrast, tulumaksu protsendist ei vabastaks, mis 1921.—1922. a. normide alusel sisse nõuda tuleb. Muidugi võiks küsida, kuidas see võimalik on sarnast bruttotulu pangaraamatutes mitte näidata.

Siin soovitaksin härra rahaministrile, kui tema seda küsimust tõsiselt võtab ja seal põhjaliku revideerimise toime tahab panna, et ta seal järgmiste arvete peale erilist tähelepanu pööraks ja nende tõenduseks nõuaks dokumente, aga mitte ainult raamatuid, sest raamatute järgi võib asi väga korras olla, ja kui ainult raamatute järgi tahetakse äritulu kindlaks määrata, siis oskavad meie raamatupidajad seda nii puhtalt näidata, et midagi järele ei jää. Kui pangaraamatutesse on sisse kantud mingisugused kulud, siis peaks tõenduseks olema ka vastav dokument, kui pank oma raamatus näitab, et ta võlgneb teatud väljamaa firmale, siis peab olema vastav kirjavahetus, millest oleks näha, kuidasviisi see võlg on tekkinud.

Siin peaks rahaministeerium revideerimise juures püüdma selgusele jõuda selle üle, kas väljamaa pangad, kellele Scheel'i pank oma passivas näitab end võlgu olevat sarnased summad, kas sarnased pangad üldse olemas on. Minu arvates on seda üsna lihtne selgeks teha. Ja kui üks osa neist pankadest on olemas, siis peab nendest olevatest pankadest järele küsima, kas tõepoolest sarnane arve olemas on, nagu seda pangaraamatutes näidatud on.

Mis mind kahtlema sunnib, on see asjaolu, et näib, nagu oleksid väljamaal mõned sarnased heategevad firmad, kes raha peavad Scheeli pangas ilma mingisuguste protsentideta. Pangas on näidatud võlana väljamaal üks arve 480.000 Inglise naela, seda võlgneb pank väljamaa firmale 1920. aastast saadik. 480.000 Inglise naela on vähemalt 800 miljonit Eesti marka, ja see väljamaa firma on niisugune heategev asutus, kes 1920.—1923. a. 480.000 Inglise naela pealt Scheeli pangalt ühtki penni protsente ei ole nõudnud. See arve kantakse Scheeli pangas üle 1920., 1921., 1922. ja 1923. a. peale, ning näidatakse seda võlana ja mitte

ühtki penni protsenti selle võla eest ei arvestata. Kui sarnast võlga, umbes 800 miljonit, 900 miljoni marga suurust võlga, mis pank oma passivas näitab, mitte olemas ei ole, mis see siis tähendab. See tähendab, et see võlg tuleks passivast maha kustutada ja üle kanda aktiiva külge puhaskasuna. See ei ole ainukene arve, mida ma ette tõin, sarnaseid arveid on seal rohkesti.

Mina olen kindel, et need andmed, mida ma siin ette kandsin, on härrale rahaministrile teada, nõnda et üksikasjaliselt ette kanda neid arveid ei ole vaja.

Lõpuks tähendab härra rahaminister, et see pank olla meie rahvamajandusele väga tähtis selle tõttu, et tema finantseerida $\frac{1}{3}$ Eesti tööstust ja sellepärast peab ettevaatlikult temaga ümber käima. See võib ju väga võimalik olla, et iga sarnase asjaga ettevaatlikult ümber tuleb käia, et siin ülepea-kaela talitada ei tule, vaid tuleb täiesti seaduses ettenähtud abinõusid tarvitada.

Mis puutub Eesti tööstuse finantseerimisse, siis minu arvamise järgi panga aruanded seda väidet ei tõenda. Muuseas oleks väga huvitav panga aruande vaatlemisel jälgida seda käiku, kuidas väljamaa korrespondentide arved on kunni 1924. aastani muutunud niihästi aktiiva poolel kui ka passiva poolel. Näiteks võtame passiva. 1921. aastal on „Loros“ näidatud summa 1.643.942.000 mk. ja 1924. aastal on see summa vähenenud juba 656 miljoni peale, kuna aga „Nostros“ vahekorid hoopis vastupidine on — 1921. aastal on 39 miljonit kõigest näidatud, 1924. a. on aga juba 1.847.000.000. Ümberpöörduvalt, aktivas on 1921. a. olnud 23 miljonit, 1924. aastal — 2.097.000.000 mk. „Loros“ ja „Nostros“ vastupidi, 1921. aastal — 1.994.000.000 ja 1924. a. 115.562.000 mk.

Üks on aga kindel, et see näitab, et suurem osa selle „Scheel ja Ko“ pangakontori summadest välismaale on paigutatud. Kogu bilans näitab kaunis suuri kõikumisi: 1921. aastal on see välja teinud 3.146 miljonit, järgmisel aastal on see vähenenud 1.951.000.000 peale, ja nüüd ulatub see jälle 2.971.000.000 peale, kuid sellest 2.971.000.000 on üle kahe miljardi väljamaa korrespondentide arvel. Diskonteeritud vekslite arv, mis võiks vast ehk näidata seda osa, kui palju meie Eesti tööstust sellelt pangakontoriilt on saanud, annab välja võrdlemisi väikese summa, kui meie võtame viimase 1924. a. aruande aktiiva, siis näeme, et siin diskonteeritud vekslid on ainult 35.000.000 eest, tähtajalisi laenusid 232.000.000, kontokorrent laenusid 140 miljonit. See on siis kõik summa, mis võib olla meie tööstust sealt pangast on saanud, aga ka sarnasel korral, kui pank peaks meie tööstust teatud määral finantseerima, ei annaks

see põhjust temale selle tõttu mingisuguseid erilisi soodustusi anda. Ja kui tema ka on Eesti tööstusesse pool miljardit mahutanud, aga riigimaksude alal maksmatajäänud summad välja teevad 1 miljardi, siis ma arvan, et tuleks sarnase toetuse eest tänada ja abinõud tarvitusele võtta õige korra jaluleseadmiseks.

Minu arvates võiks see ülemineku-vormel, mida ma esitan, kõiki neid andmeid arvesse võttes, kaunis kärenda kuju omandada, aga mina arvan, et see asjale kasulik ei oleks, ja arvesse võttes seda, et praegune Vabariigi Valitsus, nii nagu mul teada, ka huvitatud on küsimuse selgitamisest, siis loodan mina, et minu poolt esitatud ülemineku-vormel peaks olema vastuvõetav kõigile rühmadele ja ka Vabariigi Valitsusele. See kõlaks järgmiselt: „Ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastamise Riigikogu liikmete A. Jõeäär'i, J. Piiskar'i ja L. Johanson'i arupärimise peale „Scheel ja Ko“ pangamajas ettetulnud tulude varjamise ja väärnähtuste asjus, tunnustab Riigikogu tarvilikuks, et rahaminister kõik abinõud tarvitusele võtaks selgeks tegemiseks, kas ja misugusel määral on likvideeritava pangakontori „Scheel ja Ko“ poolt tulused varjatud ja läheb päevakorras edasi.“

Mina arvan, et terve rahvaesitus peaks sellega nõus olema, et rahaminister need abinõud, mis temal tarvitada võimalik on, ka tarvitamisele võtaks selle küsimuse selgitamiseks, sest seda nõuavad Eesti rahva enamuse huvid. Korra kohta teen ettepaneku, ülemineku-vormelit hääletada nimeliselt.

Rahaminister **L. Sepp**: Väga austatud härrad Riigikogu liikmed! Oma endisele ettekandele lisaks tahaksin mina veel mõned andmed ette tuua, kuna vahepeal asjaolud täienenud ja uusi juurde tulnud on. Mis puutub arupärimises tähendatud avaldusse ja selle kohta revideerimise ettevõtmisesse, siis ma tahtsin peajasjalikult tähelepanu juhtida sellele, et selles avalduses riigimaksude varjamist ette toodud ei olnud, vaid temas oli räägitud peajasjalikult tsiviilvahekordadest ühe tüli puhul. (A. Jõeäär, stp: Seda arupärimine üldse ei puuduta.) Seal oli öeldud, et avaldus on sisse tulnud, ja sellepärast ütlesin ka mina, et selle avalduse põhjal rahaminister küll sammusid ei ole astunud. Kuid pärast arupärimise avaldamist tuli mulle veel küll teine kaebtus sisse, mis tõendas seda, ja näitas teatavaid andmeid, et Scheel'i pangas maksude varjamist või puhaskasu varjamist ette olla tulnud. Selle avalduse andsin mina kõigepealt erilise ärimaksu komisjoni esimehele, kellele mina abiks andsin maksuinspektor Trass'i, kes on ühtlasi raamatupidamise ekspert, ja

tegin neile ülesandeks panga raamatuid revideerida. Nemat leidsid, et selles avalduses ettetoodud andmed tõele ei vasta, sellepärast et dokumendid olid olemas, mille kohta avalduses öeldi, et neid olemas ei ole. Seda mina siiski ei pidanud küllaldaseks ja pöörasin selle poole, kellelt ma nimetatud avalduse sain, täiendavate andmete saamiseks. Täiendavad andmed ma sain ja siis pöörasin mina, et ka teised inimesed võiksid selle asjaga tutvuneda, Eesti panga poole ja palusin seal kaks paremat asjatundjat saata, sest rahaminister on peaaegu kõik inimesed juba korra Scheel'i panka revideerimas käinud, ja oli tarvis värskeid inimesi saada. Eesti pangast saadeti minule kaks inimest, pangadirektor Öpik ja panga sisemine kontrollöör ja revident härra Rennit, kes 28 aastat pankades tegev olnud. Nendele panin mina samad andmed ette ja palusin selgitada, kas on tegemist kasude varjamisega. Mis puutub eriti selle suure arve kohta, millest ka härra Jõeäär tähendas, nimelt 480 tuhande £ suhtes, mis on selles avalduses üles antud, siis kirjutavad nemad oma revideerimise andmetes järgmist: „Dokumentidest ei või kuidagiviisi oletada, et need 480.000 £ oleksid tekkinud „G. Scheel ja Ko“ panga endiste aastate varjatud tuludest, nagu Simeljev seda omas kaebekirjas tõendada püüab.“ Ja edasi oli seal öeldud, et sel arvel protsenti ei ole arvatud. Siis ütlevad need revideerijad järgmist: „Mis protsentidesse puutub, siis on need sellel arvel arvatud vastavalt ajale 6—8% pro anno, ning peale selle ¼% komisjoni.“ Ma pean tähendama, et need andmed, mis revideerimisel toodi, alust ei anna rahaministerile maksustamist ette võtta. Kui peaksid veel mingisugused täiendavad andmed tulema, siis rahaminister ei taha neid mitte seisma jätta, vaid tahab neid selgitama hakata. Sel puhul pean ma tähelepanu ühe asjaolu peale pöörama, mis ei puutu arupärimisse, kuid mille peale pangakontor on ise palunud tähelepanu juhtida, see on, et igakord, kui ametasutustes ühe või teise kaebtuse põhjal mingisuguseid asjaolusid selgitama hakatakse, siis väljamaa ajalehtedes ilmuvad väga kõmurikkad artiklid, ja need artiklid on sedavõrd kõmurikkad ning nende kirjutajad püüavad nagu sihilikult pangakontorite väliskrediitidele kahju teha. Sellepärast pean ma oma kohuseks nende artiklite puhul teatada, et need artiklid praegu ilma andmelise aluseta on. (A. Jõeäär, stp: Siis on ülemineku-vormel täiesti vastuvõetav.) Ma pean ütleva, et rahaminister saab alati kõiki seaduslikke abinõusid tarvitama, et igasuguseid andmeid revideerida, mis tulude varjamise suhtes antakse.

J. Holberg (põl): Ma paluksin härra rahaministrilt vastust järgmise küsimise peale: 1) kas käis „Scheel ja Ko“ asjus keegi härra Similjev härra rahaministri juures, pakkudes oma abi andmete avalikukstegemiseks ning küsis selle eest teatud tasu? ja 2) et kas ülevaltähendatud härra Similjev'i taga on veel asjastuhvitatud ringkonnad?

Rahaminister **L. Sepp**: Need kaebtused olid tõepoolest härra Similjev'i poolt esitatud, ja samuti on õige, et härra Similjev küsis tasu sel puhul, kui riik peaks tema andmete põhjal kasu saama. Rahaministeeriumi poolt anti temale lubadus, et kui tõesti tema ülesandmistel põhjal mingisugune kasu peaks saabuma, siis rahaministeerium harilikus korras pöörab Riigikogu poole, et saada krediiti sellele tasu maksmiseks. Aga mingisugustest ringkondadest, mis härra Similjev'i taga peavad olema, ei ole mul midagi teada.

Juhataja **A. Rei**: Rkl. Jõeäär'i poolt on ette pandud ülemineku-vormel, mille rkl. Jõeäär ette kandis ja mida ta palub nimeliselt hääletada, ja 2) on rkl. Martinson'i poolt esitatud liht ülemineku-vormel: „Riigikogu, ära kuulata Vabariigi Valitsuse vastamise Riigikogu liikmete A. Jõeäär'i, J. Piiskar'i ja L. Johanson'i arupärimise peale „Scheel ja Ko“ pangamajas ettetulnud tulude varjamise ja väärnähtuste asjus, läheb päevakorras edasi.“ Rkl. Holberg'i poolt on esitatud samasisuline ettepanek.

J. Holberg (põl), kohalt: Ma võtan oma ettepaneku tagasi.

Juhataja **A. Rei**: Rkl. Jõeäär'i poolt on tehtud ettepanek, tema ülemineku-vormel, mis kodukorra § 85. järgi esimesena hääletamisele tuleb, hääletada nimeliselt. Selleks tuleb kõigepealt kindlaks teha koosolekul viibivate Riigikogu liikmete arv. (Helistatakse kõrvalruumidesse.) Asun rkl. Jõeäär'i ettepaneku — ülemineku-vormel nimeliselt hääletada — hääletamisele. (Hääletatakse.) Palun Riigikogu liikmeid kohtadele istuda, et kergem oleks hääletarvu kindlaks teha. Koosolekul viibib 77 Riigikogu liiget, nimelist hääletamist toetab 23 Riigikogu liiget, seega ei ole ettepanek tarvilikku hääletenamust saanud, seega tagasi lükatud. Asun rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli hääletamisele. Kas nõutakse rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli ettelugemist? (Hüüded: Lugege!) „Ära kuulata Vabariigi Valitsuse vastamise Riigikogu liikmete A. Jõeäär'i, J. Piiskar'i ja L. Johanson'i arupärimise peale „Scheel ja Ko“ panga-

majas ettetulnud tulude varjamise ja väärnähtuste asjus, tunnustab Riigikogu tarvilikuks, et rahaminister kõik abinõud tarvitusele võtaks selgekstegemiseks, kas ja missugusel määral on likvideeritava pangakontori „Scheel ja Ko“ poolt tuludis varjatud ja läheb päevakorras edasi.“ (Hääletatakse.) Ettepanek on saanud poolt 32 häält, vastu 40 häält, seega tagasi lükatud. Panen hääletamisele rkl. Martinson'i liht ülemineku-vormeli. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on liht ülemineku-vormel vastu võetud. (Hüüded: Ära lugege!) Asun uuesti rkl. Martinson'i ülemineku-vormeli hääletamisele. (Hääletatakse.) Poolt on antud 40 häält, vastu 28 häält, seega vastu võetud.

5. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise kohta.

O. Gustavson (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Meie maksev riigikord eeldab teoreetiliselt teistsugust valitsusvõimu suhtumist kodanikuga, kui tsariaegne politsei liikord. Õnnetuseks tuleb aga meie valitsusvõimul enamail puhkudel tänapäevgi praktiliselt toimida normide järgi, mis pärit tsariajast ega sobi meie põhiseaduses püstitatud demokraatlikkude printsiipidega. See halb pärandus lasub kodanikkude õlgadel seda rängemalt, et neid seadusi käsitavad võimud on samuti tulnud samast Vene koolist, mis võõras praegumaksva demokraatliku põhiseaduse vaimule. Samuti on väljaspool kahtlust, et meie rahvaski ei ole veel suutnud täies suuruses ennast püsti ajada, see riigivõimu kandja kodanik, keda eeldab maksev põhiseadus. Meie kodanikus on veel rohkesti endist tsariaegset alamat, nagu seda tabavalt tähendab praegune siseminister Karl Einbund'ki oma raamatus „Õiguslik riik“. Sellest kõigest kontrastikad kollisioonid põhiseaduse ja tegeliku elu vahel. Ma olen kindlasti veendunud: Teistsuguse vaimu valitsedes ja teistsuguse päranduse juures, oleks vaevalt mõeldavad seesugused vastused, nagu need anti käesoleva arupärimise peale härra Riigivanema ja härra siseministri poolt. Meie arupärimine käsitas põhiseaduse seisukohalt võttes tähtsast, ma ütleksin kardinaalküsimust: Valitsusvõimu tungimist kodanikkude põhiõigustesse seal, kus seda ei riigikaitse ega avaliku julgeoleku huvid ei nõua. Meile vastati aga viisil ja toonis, nagu oleksid siin kõne all tühised tühja-tähja asjad. Ja ometi, milline tähelepanu vääriv sümptom: kogu kodanlik ajakirjandus juubeldas tol pu-

hul — sotsialistid olla oma arupärimisega suu-
 resti sisse kukkunud. Härra siseministril Karl
 Einbund'il oli nädal aega enne seda juhuse olnud
 kahte avaliku arvamise tegijat „Päevalehte“ ja
 „Kaja“ häälestada oma näo järgi. Ma tsiteer-
 raksin seda jutuaajamist „Päevalehe“ nr. 300
 järele 5. novembrist. „Härra siseministri arva-
 tes väärivat meie arupärimine tõsist tähelepanu
 vaid sellepärast, et see on suurema koalitsiooni-
 rühma poolt ägedaloomuliste põhjendustega
 ette toodud“. Meie arupärimine olla sihitud
 olnud valitsuse üldise kursi vastu. Meie aru-
 pärimine olla aluseta, sest „ei saa meil juttu
 olla mingisugusest poliitilisest survest“. Ja
 edasi ütleb härra siseminister: „Maksmas on
 meil küll pärast 1. detsembrist alles sõjaseisu-
 kord, kuid seda seisukorda ei kasutata mitte
 poliitilise surve tööriistana, vaid tarviduse kor-
 ral riigivaenuliste jõudude vastu. Kindlasti
 tagasi tõrjuma pean mina aga“, ütleb härra
 siseminister, „kõik niisugused jutud, nagu ta-
 hetaks praeguse sisepoliitilise kursi juures mõne
 loaialse poliitilise rühmituse vastu erilist poliit-
 tilist survet tarvitada. See jutt on ilma iga-
 suguse aluseta ja meie olukorras täiesti või-
 matu. Vaatan niisuguste juttude peale kui agi-
 tatsiooni pärast rahva hulka visatud kömu
 peale.“ Järgmisel päeval ja kuuldavasti sa-
 mast allikast, toob „Päevaleht“ sama suure
 kui müstilise pealkirja all: Algab — kolm
 punkti küsimismärgiga juhtkirja alapealkir-
 jaga „Sotsialistide kömu arupärimise kohta“.
 Ma loen ka sellest juhtkirjast mõned kohad
 ette. See härra seal kirjutab järgmist: „Läi-
 nud neljapäeval esitas Riigikogu sotsialistlik
 rühm arupärimise Vabariigi Valitsusele „po-
 liitilise surve ja tagakiusamiste“ kohta, mis Riig-
 ikogus vastuvõtmist leidis. Riigikogu koos-
 olekul põhjendas seda arupärimist rkl. Gus-
 tavson, kes esitatud andmetega püüdis uskuma
 panna, et tõsiselt mingi „surve“ ja „tagakiu-
 samine“ maad leidnud on. Ta tõi ette terve
 rea üksikasju ja nimesid, kes selle surve ja
 tagakiusamise all olla kannatanud, mis säde-
 lesid kui tulivärgis, julged oletused ja kõiki
 uskuma panna katsuv toon“. Edasi öeldakse
 seal: „Siseminister olla kaitsepolitseile käsu
 andnud, töölisiikumist ja sotsialistliku liidu
 tegelasi ning isegi tööerakonna tegelasi taga
 kiusata. . . Sellele väitele hüüab kinnitavalt
 vahele tööerakondlane A. Anderkopp: „Õige!“
 Ning „Vaba Maa“ laupäevases numbris kir-
 jutatakse pealkirja all „Ministrid ja valitsus“
 sama arupärimise kohta muuseas: „Olgugi,
 et asi, millest kõneldakse, väga tõsine ja tõsiselt
 põhjendatud on. Ei ole kuidagi arusaadav, et
 kõikides neis juurdlustes, mis toimetatud on
 arupärimises toodud isikute kohta, 1. det-
 sembrist 1924. a. alates kunni sennini, s. o.

ligi aasta jooksul, kaitsepolitsei ametnikkude
 tegevuse kohta, kui selles tegevuses kõik need
 kõnes puudutatud osad osaltki oleksid aset
 leidnud, prokuratuur ei oleks seisukohta võt-
 nud, sest kõik need toimetused on prokura-
 tuurile esitatud.

Tahaksin siiski küsida, kas arupärijad ei
 taha luua sotsialistliku partei liikmetest soo-
 mustatud kodanikkude klassi, kes toimitud ku-
 ritegude eest vastutust ei kannaks, sest aru-
 pärimises tähendatud isikutest on mitmed
 kohtu poolt süüdi mõistetud, ja seda ära hoida
 ei saa ometi ükski siseminister, olgu ehk vast
 juhtumisel, kui ta mõne neist oma korterisse
 kaitsepolitsei eest peitu võtab, kuid ega sar-
 nast „hubadust“ ei looda ometi sotsialistid
 praeguselt siseministrilt. Või ongi nad selle-
 pärast vihased“.

Edasi öeldakse, et mina olla kaitsnud mitut
 isikut, kes kohtu poolt süüdi mõistetud riigi
 äraandmise katsete eest. See artikkel lõpeb
 tumeda ennustusega: Kui sotsialistid oma
 sennist praktikat jätkavad, siis võivad meie
 varsti seista uue 1. detsembrist sündmuste ees.

Minult küsiti, kes need olla, kes meie aru-
 pärimises käsitatud isikutest on kohtu poolt
 riigi äraandmises süüdi mõistetud. Ma tulen
 ka selle juurde.

Sellele artiklile on alla kirjutatud keegi
 „N“. Aga ei ole raske kogu selle artikli stiili,
 tooni ja üksikute sõnade järgi oletada, missu-
 gune suur isik selle väikese „N“ taga varjul
 seisab. See härra kuulub siseministeriumis
 väga kõrgele kohale. (Siseminister K.
 Einbund: Palume nimetada.) Selle-
 pärast tohiks ta olla kursis kõigi nende asja-
 dega, mida meie arupärimine käsitab. Ma
 arvan — koha kõrgus ja küsimuse tõsidus
 peaks kohustama autorit tõestama oma väiteid
 piinlikult kontroleeritud tõsiasjadega. Aga
 autor vilistab tõsiasjade peale — ta valetab.
 Mul on julgus siin selle autori ja „Päevalehe“
 aadressil avalikult heita süüdistust: ta vale-
 tab, valetab teadlikult. Kas ei ole see jäme
 vale, kui ta tõendab, et arupärimises tähendatud
 isikutest olla mitmed kohtu poolt süüdi mõis-
 tetud riigi äraandmise katsete pärast. Ma
 tahaksin küsida, kas on süüdi mõistetud Blau-
 berg, Künnapas, Turp, Robas, Sosi või mõni
 teine, keda meie arupärimine loetleb. Minu
 teada on mitme suhtes nende seast, nagu Kün-
 napas'e suhtes, kohus teinud õigeks mõistva
 otsuse. Paari isiku asi on alles eeluurimise
 staadiumis. Ühesõnaga — ainustki nendest isi-
 kutest ei ole süüdi mõistetud. Ma ei loe veel mitte
 kohtuks siseministeriumi ja „Päevalehe“ ühis-
 tribunaali. Ma olen kindlasti veendunud sel-
 les, et kui need isikud ja nende „süüasjad“
 oleksid selle tribunaali ees olnud, siis ei oleks

„Päevalehel“ tulnud valetada kõneledes, et need ja need isikud on kohtu poolt süüdi mõistetud. Ma olen veendunud, — siis oleksid mitmed neist isikuist mitte ainult süüdi, vaid surma mõistetud. Nõnda kaugel meie veel ometi ei ole: „Päevalehe“ tribunaal ei pääse veel neid asju kodusel kombel otsustama.

See sissejuhatav osa, nii ametlik kui in-kognito, laskis selgesti aimata härra siseministri vastuse sisu ja tooni, mida meie tunneme juba endisest ajast: üleolek iseendastki ja kerge käsi tõsiasjadega shongleerimisel. Aga vastus ise ületas sissejuhatuse.

Minu härrad, kunagi varem ei ole vist ükski minister oma materjaali valikuga suuremalt sisse vedanud ja pannud härra Riigivanemat piinlikumasse seisukorda, kui see sündis käesoleva arupärimise peale vastamisel, kus härra Riigivanemal rööpad nii lõpmata õnnelt segi läksid. Seltsimees Jonas käsitab seda sissekukkumist üksikasjalikumalt. Mina tähendan vaid nõnda palju, et endine Riigivanem Jüri Jaakson oma ausas meeles nähtavasti aimata ei mõistnud, et teda sama hoolimatult, kui kavalalt sisse vedada juletaks. See sündis siiski, ja härral Jaakson'il ei jäänud muud üle, kui tulla ja vabandada eksitust Riigikogu ees. Kes aga mitte ei tulnud ega ei vabandanud, see oli peasüüdlane, härra siseminister. (Siseminister K. Einbund: Ärge kõnelege enneaegu, kui Teie ei tea. Teil olgu enne andmed, siis alles kõnelege siin Riigivanema sissevedamisest.) Mina kõnelen sellest, et siseminister on vastutav selle materjaali eest, mis ta välja on andnud. (Siseminister K. Einbund: Need on kohtu andmed, ja endine härra Riigivanem ise nõudis nad välja.) Juba see vahejuhtumine oleks pidanud sundima... (Siseminister K. Einbund: Ausameelsust peaks ka olema!) Härra Einbund, kui Teie ausameelsusest kõnelete, siis ei sobi see hästi. Kas „Päevalehe“ artikkel tõendab ausameelsust? (Siseminister K. Einbund: See tõendab, et Teil ei ole ausameelsust.) Näidake meile need isikud, kes on mõistetud süüdi sõjaringkonna kohtu poolt. (Siseminister K. Einbund: Missugune ühendus on minul „Päevalehe“ artikliga?) Härra minister, juba see, et Teie sarnase küsimisega tulete, näitab, et Teie ei tohiks kõnelda ausameelsusest. (Siseminister K. Einbund: Häbematus tõesti!)

Ma tähendasin juba, et see väike vahejuhtumine oleks pidanud sundima kodanlikke lehti suu vett täis võtma. Aga millist kuulmatut kapitaali löi põllumeeste häälekandja

„Kaja“ isegi sellest skandaalist. Riigikogu tollekordse koosoleku kirjelduses laskis ta sotsialistide arvel langeda ränga kirvehoobi: sarnase mehe kaitsmine olla teotuseks sotsialistlikule rühmale. Jutt on siin nimelt Johan Robas'est. Minu härrad, sotsialistid ei loe omale teotuseks, vaid auks kaitsta üht vana revolutsionääri, kes juba 1905. aastal oli üks nendest, kes oma kogutud veeringitega aitas väljamaale pakku põgeneda toleaeagset punast, nüüd aga teie partei liidrit Konstantin Päts'i. Ma olen kindlasti veendunud, et Juhan Robas on palju suurem patrioot, kui need härrad, kes kuuluvad Harju panga, „Atlanta“ ja teiste sarnaste ettevõtete kangelaste hulka. (M. Laarman, põl: Gustavson on ka patrioot, umbes niisugune, kui „Töö ja Võitlus“.) Hobupatriotismi ei ole ma kunagi harrastanud.

„Kaja“ hüsteeriline hüpe sotsialistide kaelamurdmiseks ei ütle muud kui seda, et põllumeestest poliitiliste kupeldajate politseilised tõekspidamised ei küüni meie maksva riigikorra ja demokraatliku põhiseaduse kõrguseni. Ja kuidas võib siis siseminister Karl Einbund, kes rohkem kõiki on kultiveerinud põllumeestekogude politseilikke tõekspidamisi, talitada teisiti käesolevas küsimuses, kui: raiu umbropsu, vast satub pihta. Vastus meie arupärimisele on otse klassiline, selle laskeia talitusviisi illustreerimiseks, mis ka meil üle põlve murtakse sisepoliitilist „päästetööd“ hanijalus. Härra siseminister tähendas oma sissejuhatavas jutuaajamises, et valitsus meie arupärimise arvatavasti võtab tõsiselt. Härra siseminister ise aga võtab selle nõnda „tõsiselt“, et ta vaevakski ei võta isegi mitte läbi lugeda meie arupärimise põhjendust. Tal on ükskõik kõik, kellest meie arupärimine kõneleb. Tema teab ilma selletagi, keda tema „heaks“ võtta tahab. Arupärimise põhjendamisel nimetasin ma korda kolm Jaak Sosi nime, Vana-Karistest. Härra siseministrile aga meeldib miskipärast Hendrik Sosi, keda meie oma arupärimises poole sõnagagi ei puudutanud. Ta kõneleb temast. Talle hüütakse kohapealt vahele, et arupärimises on jutt Jaak Sosi'st. Ent härra minister ei raatsi lahkuda Hendrik Sosi'st, ta kaitseb kangekaelselt õigust, kõneleda sellest oma lemmikust. Ta pareerib vahelhüüdjate aadressil: „Teie kõnelete Sosi'st, aga missugune see Sosi on, või keda teie olete arvanud, selle kohta on minul võimalik otsusele jõuda eeluurimise akti järele, kust mina pean võtma ühe Sosi nime.“ Selles see häda ongi, et härra siseminister peab võtma ühe Sosi nime. Valik Sosi'dest on aga suur, kes saab härra siseministrile keelata vabalt võtmast seda Sosi't,

kes talle kõigeparemini passib. Et arupärimise põhjendamisel on räägitud mitte kellegi ebamäärasest „ühest“ Sosi'st, vaid kindlast isikust Jaak Sosi'st, mis läheb see korda härra siseministrile-kindralkubernerile, kes võtab arupärimises käsitatud küsimuse „väga tõsiselt.“ Mis tarviski teisiti. Härra siseministri suhtes ei ole seesugune sama kerge kui hoolimatu „vaba looming“ mitte ainult inimlik ja vabandata, — see on suurim vourus, mis väärivad ülistamist. Lugege ainult, kuidas kodanlik ajakirjandus juubeldas tolle vastamise puhul „sotsialistide skandaalsest sissekukkumisest.“ „Postimees“ asetab seejuures mõnitavalt hanijalgu need „surutud ja tagakiusatud“, kellest jutt meie arupärimises. „Kaja“ leiab, need olla puha kommunistid. „Vaba Maa“ üks peatoimetaja, härra Anderkopp, kes minu põhjendamiskõne ajal heakskiitvalt kohalt hüüdnud: õige! ja kes hiljem ühes juhtkirjas leidnud: — „olguigi, et asi, millest kõneldakse, väga tõsine ja tõsiselt põhjendatud on,“ sama härragi laseb nüüd oma lehe „kildudega“ sotsialiste lõigata, kui sissekukkunuid.

Aga ma küsaksin teilt, mu härrad, kas on vastamisel ümber lükatud üksainuski tõsiasi neist, millistel baseerus meie arupärimine? Peate teiegi ütleva — ei, kui tahate austada tõtt.

Mis ütles härra Riigivanem Jakob Blaubergeri loos? Ta tõendas vaid seda, et Blauberger on üle kuulatud, arretereitud, kaks kuud vangis hoitud, ta korter läbi puistatud nende kohalikkude elanikkude salakaebuse põhjal, kes olla Blaubergeri tegevuse tagajärjel kannatanud aastal 1917. Ühe kannatajana tuuakse tunnistajaks Karl Behrsin, kelle vanemate mõisat Blauberger on aidanud 1917. aastal üle võtta ja kelle venna Maximilianiga, kui Häädemeeste mõisasüdame rentnikuga, Blauberger'il kui Häädemeeste vallavanema abil on olnud rohkesti sekeldusi, talt sisse nõudes riigi ja kogukonna makse, milliseid Maximilian kunagi tähtjaks ei tasu ja milliste hilistunud õiendamisel ta küllalt ei jõua kiruda Eesti valitsust, kes vaid koorivat ning nõõrivat vaest rentnikku. Ei saa salata: Behrsin'i suguvõsal on tõesti palju põhjust katsuda tembeldada Blaubergeri aktiivseks kommunistiks: saaks vihatud mõisa ülevõtjale, tüütule maksude sissenõudjale kätte tasuda. Aga püsti pöörane on ometi, kui Eesti valitsusvõim aastal 1925. läheb endiste mõisaomanikkude pealekäimisel kimbutama kodanikke 1917. aastal ametlikus korras sündinud mõisate ülevõtmise eest ja taga kiusama omavalitsustegelasi, kes julgevad mõisa-südame valdajailt sisse nõuda riigimakse. (J. Hünerson, põl: Ega see ülevõtmine

mingisugune halb asi ei olegi!) Need teated mind ei üllata. Põllumehed ütlevad ju praegu kogu meie maareformi kohta, et seesugust rumalust Asutavas Kogus poleks tehtud, kui neid seal rohkem oleks olnud. Aga hull on see tõesti, kui Eesti valitsusvõim 1925. aastal hakkab karistama ühte kodaniku kui riiklikku kuritegijat, kes on julgenud 1917. aastal mõisa ülevõtmise juures abiks olla. (M. Laarman, põl: Blauberger on üks väga vaba mees!) Mõisate ülevõtmisi sündis siis mitmel pool, ja nii tuleksid kõik vallasekretärid ja kõik toliaegsed vallaametnikud kinni nabida ning trellide taha paigutada. See on valitsusvõimu kõige hullem diskrediteerimine. Mispärast siis mitte minna siit veel sammuke edasi, ning panna karistav käsi 1905. aasta mässuliste külge ning arretereida maksva korra kukutajatena peale teiste ka praegune lugupeetud Riigivanem Jaan Teemant ning endine Riigivanem Konstantin Päts, sest nad olid ka suured punased enne. Ma usun, härra Sievers'il A le Coq'ist oleks nende vastu mõndagi õige ränka tunnistada. Ja mispärast oleks see riigikorra ja avaliku julgeoleku huvides toimetatud operatsioon hullem ning absurdsem Jakob Blaubergeri võimast vintsutamisloost.

Katse 1917. aasta asjadele kunstlikult külge pookida 1924. a. 1. detsembri sündmusi, see osutus sedavõrd otsituna ning rumalana, et see juba esimesel ülekuulamisel armetult rusudeks langes. Aga sellest hoolimata: kriminaalpolitsei ametnik käib ülekuulamisel Blaubergeriga ümber enam kui toorelt, talle isegi kätt külge pannes, ning prokurööri abi teeb korralduse, Blauberger arretereida ning ta korteris läbiotsimine toime panna. Ülekuulamine sündis 19. jaanuaril, arretereimine ning läbiotsimine 6. veebruaril. Mu härrad, küsiksin, milleks see tarvilik? Arretereida olla tarvilik olnud selleks, et ära hoida eeluurimise alt eemalhoidmist. Kuid on enam kui vähe põhjendatud tarvitada takistusvahendina vahiallappaugutamist kodaniku suhtes, kes 2½ nädala kestes, mil ta vaba oli, ei mõelnud kuskile rettu pageda. Samuti ei minda korterist kahtlast värki otsima alles 2½ nädalat pärast ülekuulamist. See kodanik pidi tobe olema, kui ta 2½ nädala kestel seda ei kõrvaldanud. Objektiivselt võttes ei tinginud kohtuliku eeluurimise huvid ei ühte ega teist kodaniku põhiõiguste jämedat rikkumist. See sündis siiski. Nähtavasti ainult selleks, et demonstree-rida, kui vähe meil arvestatakse maksva põhi-seadusega: kodaniku tähtsamaid õigusi mur-takse mängides, nagu pilpaid. 21. veebruaril läinud aastal kuulab kohtu-uuriija Blaubergeri üle ja jätab ta vahi alla. 2. aprillil kuulab see-

sama kohtu-uuriija Blaubergeri uuesti üle ja vabastab tema. Teie küsite nüüd: kas on vahepeal midagi uut selgunud Blaubergeri kasuks? Ma ütlen, et need asjad ei saanud minna selgemaks, kui nad olid algusest peale. Jakob Blaubergeri vastu ei ole ette toodud muid konkreetsemaid süüdistusi kui need, mis pärit aastast 1917. Aga ometi kulub veel tervelt 6 kuud ära — 2. aprillist kuni 30. septembrini, enne kui sõjaväe prokuröör kogu selle asja süüteo tundemärkide puudumisel lõpetab ning Blaubergeri viimaks politsei valve altki vabaneb. Siin tullakse ja öeldakse, et ei ole midagi iseäralikku juhtunud, vaid on täiesti seaduspäraselt talitatud.

Salakaebused on osutunud valeks algusest lõpuni, kodanik on vintsutatud, peksetud, vangis ja valve all hoitud täiesti ilmsüütult, teda on kõrvaldatud oma perekonnakohuste täitmiselt. Ja mis öeldakse talle selle eest trööstiks? Kas tuntakse talle kaasa kui süütule kannatajale? Oh ei! Kõik olla sündinud seaduspäraselt ning millegi üle ei olla tal põhjust nuriseda. Kõik see olla harilik nähtus. Põllumeeste „Kaja“ leiab pealegi Riigikogu tollekordse koosoleku kirjelduses, et Blaubergeri tunnistuste järgi kommunist, nagu kohtuvõimud kindlaks teinud. Nii on „Kaja“ aru saanud sellest, mis Riigivanem siin öelnud. „Kaja“ arvates on kohtuvõimud süüdi, et nad on julenud vahi alt vabastada sarnase kommunisti, nagu seda on Jakob Blauberger. Ma arvan — kaugemale minna on vaevalt võimalik hirvitamises ilmsüütü inimese üle. Lubage otsekohe öelda: see on sigadus! Ja seda ei vabanda seegi, et — Maximilian Behrsin uhkustas sellega Blaubergeri ülekuulamisel avalikult — Blaubergerist taheti lahti saada selleks, et „sotsidel kuraditel Häädemeestel lõpp oleks ja põllumeestekogud enamuse saaksid.“

Juhataja **A. Rei**: Palun mitte ebasündsaid sõnu tarvitada.

O. Gustavson (stp): „Kajal“ tuleb oma teadliku vale eest juba lähemal ajal kohtus vastust anda. Kes aga oma vintsutatud ja tagakiusatud vastasele vabalt näkku naerda võivad, on salakaebajad. Vaatamata, et need Blaubergeri vastu on esinenud valekaebustega, kus lenu lastud sarnased rängad süüdistused, nagu süüdistus salakoosolekute osavõtmisest 30. novembril 1924. a., enne 1. detsembrist, mille eest meil inimesi surma mõistetud, ei saa Blaubergeri nende vastu ometi midagi ette võtta, sest neid kaitseb agentuurandmete soomustatud saladus. Politseiametniku vastu, kes teda ülekuulamisel peksis, on Blauberger

esinenud vastava kaebusega. Kuid ka siin on ametnik asja väga targasti ajanud. Ta ei ole Blaubergeri kutsunud ülekuulamiseks vallamajasse ega kuulanud üle teda Blaubergeri oma korteris, vaid on käsutanud Blaubergeri ülekuulamisele ta suurema vastase ning vihamehet Behrsini korterisse, ning seal ülekuulamist toimetanud hilja õhtul, et saada vabamaid käsi tegutsemiseks, ning et ei oleks tunnistajaid Blaubergeri kasuks. Ülekuulamisele on komandeeritud ka kohalikud põllumeestekogude ninamehed. Meie tahame siiski uskuda, et tagajärjed tulevad teistsugused, kui ennustas härra Riigivanem, leides, et jutud peksemisest olla ebaõiged. Õnneks on aga Maximilian Behrsin sedavõrd õnnelik olnud Blaubergeri peksemise üle, et ta ühes avalikus kohas paari isiku juuresolekul on kelkinud: „Vähe sai, kurat, veel, oleks võinud rohkem anda!“ Selle läbi on nüüd Blaubergeril kaudselt võimalus antud kohtus oma kaebust tõestada, et talle käed on külge pandud, teda paar korda põsele ning kaele löödud.

Üldiselt kokku võttes võime konstateerida, et Jakob Blaubergeri suhtes jääb täies ulatuses püsima meie süüdistus. Siin on kergel käel hoolimatult terroriseeritud täiesti süütut kodanikku poliitiliste vastaste pealekäimisel, ilma et seda oleks õigustanud objektiivne vajadus.

August Turpi asjus on samuti täpselt olnud kõik nii, nagu arupärimise põhjendamisel öeldi. Ümber lükatud ei ole sellest loost kõigevähematki. Riigivanem oma vastuses tõendab, et Turp olla arreteeritud ja antud väljakohtu alla esikätt sellepärast, et ta ei olla täitnud haridusministeeriumi telegraafilist käsku — korraldada 4. detsembril 1924. a. koolis leinaõhtu 1. detsembril langenu mälestamiseks. Härra Jaakson, ma küsiks Teilt, kas Teie võite öelda numbri ja aja, mil sarnane käsk haridusministeeriumist välja antud. Sarnast käsku, et korraldada tähendatud päeval leinaõhtu, pole haridusministeeriumi poolt üldse antud ega pole sellepärast ükski õpetaja Eesti vabariigis sarnast õhtut korraldanud. Nõnda tuleksid siis kõik õpetajad ametist vallandada ja anda väljakohtu kätte. Haridusministeeriumi telegraafiline ettekirjutus oli, et korraldada 4. detsembril aktus langenu mälestamiseks. Tolleaegne Tartu maakonna esimees Riives tegi haridusministeeriumi ettekirjutuses, telefoni teel edasi andes, jämeda vea, võttes aktuse asemel leinaõhtu. Telefonogramm ise kõlab järgmiselt: „Haridusministeeriumi telefonogrammi põhjal tulevad 4. detsembril s. a. õpilased koolitööst vabastada kell 11 päeval ja korraldada lühikene leinaõhtu 1. detsembril s. a. Eesti iseseisvuse

eest langenute mälestuseks. Lipud leinaloori. Sellest viibimata kõigile vallas asuvatele koolidele teatada. 3 XII. 1924. a. Tartu maakonnavalitsuse esimees (allkiri). Saadetakse Võsivere algkooli juhatajale teadmiseks.“

Maakonnavalitsuse esimehe ettekirjutuse põhjal oleksid tulnud lapsed kell 11 päeval vabastada ja õhtul uuesti kooli kutsuda leinaõhtuks, mis pidi olema ettekirjutuse põhjal pealegi lühikene. See on ometi absurdne nõudmine, eriti maal, kus lapsed elavad verstade viisi koolist eemal. Pealegi käivad Võsivere koolis õige väikesed mudilased, kahe alama algklassi lapsed. Need pidid siis kell 11 päeval lahti lastama, et õhtul tagasi tulla lühikese leinaõhtu korraldamiseks. Mina arvan, et kui õpetaja nii oleks talitanud, oleks ta haridusministeeriumi poolt pidanud märkuse saama. Koolijuhataja talitas aga nii, kui kõik: lõpetas kell 11 koolitöö, korraldas lühikese aktuse 1. detsembri langenute mälestamiseks ja laskis lapsed koju, Nii tegid kõik Eesti vabariigi koolide õpetajad. Ma ei ole kuulnud, et keegi neist oleks vastutusele võetud või sõjaväljakohtu kätte antud. August Turp'il maksis see saatuslik viga Tartu maakonnavalitsuse esimehe telefonogrammis kohtu ning vabaduse. Ta anti selle eest väljakohtu kätte. (J. Vain, stp: Oleks võinud ka elu maksta!) Mu härrad, kas saab sarnast võimatut juhtumist kvalifitseerida korraliku nähtusena ühes demokraatlikus vabariigis?

Väljakohtu istung, kus arutati Turp'i lugu, on sedavõrd värvikas ning toleaegeid kohtupidamise viise iseloomustav, et ma ei suuda keelduda ette kandmast selle istungi käiku: Esimees luges ette süüdistuse kommunistlikkudest salaorganisatsioonidest osavõtmisest, et maksvat korda kukutada ja nõukogude diktatuuri maksta panna. Küsiti: „kas tunnistate end süüdi?“ Kaebealune: „Ei“. Kohtu esimees: „Kas tunnistate Eesti vabariiki?“ — Kaebealune: „Jah“. Kohtu liige: „Nüüd hirmuga tunnistate, aga ega sellepärast ei tunnistate.“ Kaebealune: „Kui tarvis teoga tõendada on, siis olen valmis kõigekardetavamal kohal põhiseadusliku korra eest seisma.“

Kohtu esimees luges silmadega üht paberit ja küsis: „Aga mis kontserdid need olid, kuhu Teid kutsuti?“ Kaebealune: „Kontserdile olen kutseid saanud, kui oli 1923. a. laulupeo ettevalmistamine, millest mina koorijuhina osa võtsin. Et oma ülesannet korralikult täita, käisin muuseas Tartu üliõpilaste segakoori kuulamas, mida juhatas Juhan Aavik. Peale selle sain Tallinnast Topman'ilt kutse sõita kuulama kontserti Eesti heliloojate tödest. Siis sain veel Juhan Simm'ilt

kutseid koorijuhtide koosolekule ja laulupeo eelproovidele.“

Pean omalt poolt vahele tähendama, et need kontserdikutsed osutusid kaitsepolitsei agentidele kahtlaste kommunistlikkude salakirjandena.

Üks kohtu liige: „Aga Teie olete koolis õpetanud kommunistlikke põhimõtteid?“ Kaebealune: „Koolis olen õpetanud seda, mis kavades ette nähtud. Muuseas on kodaniku-teaduse õpperaamatus jutt riigi ja kiriku lahutamise ja töökaitse seadustest. Nendega tutvustamine tekitas nurinat mõnes talupidajas ja ühes minu kaasõpetajas, kes oli põllumeestekogu juhataja liige.“ — Kaebealusele öeldi, et need olevat kommunistide tehtud seadused, nagu kogu meie põhiseadus. — Kohtu esimees: „Teilt on nõutud usuõpetuse õpetamist, Teie aga olete koguni niibelt vastanud.“ Kaebealune: „Usuõpetust minu juhatusel koolis ei olnud. Ei leidunud pärast seda, kui õpilastele ära seletasin, et see aine sunduslik ei ole, seaduses ettenähtud arvu soovijaid. Mõni üksik lapsevanem tuli mind jämedal toonil süüdistama, et mina olevat „rahva usu vastane“, olevat rahvahäletamisel „vastu“ — lehe ümbrikku pannud. Vastasin sama tooniga, kui minuga räägiti.“

Tähendaksin vahele: kui inimene julgeb rahvahäletamisel vabalt oma tahte järgi talitada, siis on see agentide silmis juba puht kommunistlik töö. Kas üldse võidakse kaugemale minna? — Kohtu esimees: „Laiuse kihelkonna kongressil olete isamaalaulu ajaks saalist välja läinud.“ Kaebealune: „Ei kuulnud, et keegi oleks ette pannud isamaalaulu lauda. Pealegi põdesin kõrikatarri ja arst oli ära keelanud laulmise.“ — Jällegi tähendaksin vahele, et sellest kõneles rkl. Vain, kuidas kohtus ühele Tori tegelasele süüks pannakse, et see ei olevat tahtnud isamaa hüdni — mu isamaa armas — ühes joobnud meestega lauda. — Kohtu esimees: „Mis Teie otsisite põllutöölise ametiühisusse, teised kooliõpetajad ei lähe keegi sinna.“ Kaebealune: „Ühisuse esimees Pärn palus mind hakata neile kirjatoimetajaks, neil ei olevat kedagi, kes oskaks enam-vähem korralikult kirjutada.“ Kohtu esimees: „Surmanuhtlus!“ Kaebealune: „Oleneb Teist“. Üks kohtu liige: „Olete isamaalistest pidustustest eemale hoidunud.“ Kaebealune: „Ei tea ühtki niisugust juhtumist. Laulupeost võtsin koorijuhina osa.“ Kohtu esimees: „Teie ei ole aktust pidanud 1. detsembri langenute mälestamiseks.“ Kaebealune: „3. detsembri õhtul sain telefonogrammi, millega kästi korraldada leinaõhtu isamaa eest langenute mälestuseks. Et võimatu oli pimedal õhtul

lapsi tagasi kooli kutsuda, ütlesin, et on leinapäiha surmasaanud sõdurite mälestamiseks ja lasksin lapsed koju. Mingisuguse aktuse pidamiseks ei ole mina käsku saanud.“ Kohutu esimees: „Olete Sei'ga head sõbrad. Sei sai 15. a. sunnitööle, Teid mõistame surma.“ (M. Martna, stp: Missugune häbematus!) Kaebealune: „Sei'ga ei olnud mingit sõprust. Kui rkl. Jonas Vaimastveres kõneles, kleepis Sei lehed välja: „Maha metssootsid, välja Riigikogust“ ja mina juhatasin seda koosolekut.“

Olgu tähendatud, et Sei mitmel puhul püüdis Turp'ile jalga taha panna sellepärast, et see oli julgenud meie parteiga ühes minna, aga mitte nende kilda ei astunud.

Kohtu esimees: „Aga millega tõendate, et Teie ei ole kommunist?“ Kaebealune: „Sellega, et mina kommunistide vastu võitlesin, mida võib tõendada Aleksander Pärn — I Riigikogu liige — Vaimastverest.“ Siis avaldati asitõendused, kolm minult äravõetud asja. Küsiti: Kes on Alli Pauls? Kaebealune: „Minu tuttav.“ Kohtu esimees näitab postkaarti ja küsib: „Kust see raha tuli, mille järele kutsutakse?“ Kaebealune: „Raha tuli Eesti riigikassast. Saatsin sinna vanad rahad, mis minu vanaema oli sukasäärde peitnud, et neid maksvate rahade vastu ümber vahetada.“ Edasi küsiti Turp'ilt saksakeelse kirja tähendust, mis oli Theodor Stormi töödest välja kirjutatud. Siis viidi kaebealune teise tuppa kunni kohtuotsuse tegemiseni. Varsti tuli talle järele üks kohtu liige ja küsis: „Kas soovite õpetajat ka?“ (M. Martna, stp: Kas soovite õpetajat — missugune häbematus!) Kaebealune: „Arvasin, et nüüd on siis valmis ja ütlesin: mingi ja õnnistagu ta agaraid agente, minul ei ole teda tarvis.“ — Kas ei valda teid seda stseeni kuuldes midagi, mis paneb värisema! Kui see teile midagi ei ütle, siis pange rist peale ja öelge: meil ei ole mingisugust demokraatlikku riiki. (M. Martna, stp: Mis ütleks Euroopa sarnase ülekuulamise kohta? — L. Johanson, stp: Kes seda Euroopale ütleb?) Ma näen, põllumeestele ei ütle see midagi. Neil ei näi midagi maksvat see, mille eest meie sõdurid võitlesid. (K. Einbund, põl: Teie juba selle korra kaitsjad ei ole. Teie ei ole seda korda teinud ega kaitse teda ka.) Ma tulen selle juurde ja näitan Teie teeneid.

(J. Holberg, põl: Gustavson - Moskovski.) Teie olete siis Holberg - Potovski, kuulus „Vaba Maa“ protsessist. Hiljem on diviisitulema korraldusel Turp ametist tagandatud ning kohtu-uuriija on otsustanud Turp'i kohtulikule vastutusele võtta ja vahi-

alla paigutada 2. veebruaril 1925. a. Vahi- all hoiti Turp'i kunni 11. maini 1925. a. (M. Martna, stp: Kui kaua?) 2. veebruarist kunni 11. maini 1925. a. Turp'i süüdistatakse uue nuhtlusseaduse § 102. põhjal.

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees **A. Jürman.**)

Arupärimise põhjendamisel konstateerisin ma juba, et pea kõik endised süüdistused ära auranud on, muuseas ei ole ka saatuslikust leinaõhtust enam midagi järele jäänud. Nüüd on süüdistusakt kokku seatud hoopis teisel kujul ja nagu kaebealune tähendas, leiduvat selles asju, millistest kohtu eeluurimisel üldse juttu ei olnud, nagu see, et Turp olevat olnud läbikäimises Hans Heideman'iga. Mina tahaksin uskuda, et sõjaringkonnakohus ka selle ilmselt otsitud kunstliku protsessi lõpetab nii, nagu ta hiljuti lõpetas Jaan Künnapas'e ja teiste Tori meeste protsessid.

Kohtus on Jaan Künnapas'e, Janson'i ja teiste Tori „aktiivsete kommunistide“ protsess kujunenud sedavõrd sensatsiooniliseks, et tõesti päris kahju, miks meie kodanlikud lehed oma kodanlikus mannetuses ei katsunud ega tihanud siit luua uut Sergo-kapitaali, sest siin oli kaalul ja kõne all mitte tüürimehe naisetapmise lugu, vaid siin selgus, kuidas tahetakse agentuur-andmetega tappa kodanikkude põhiõigusi, ja niivõrd skandaalselt, et see üllatab meid isegi härra Einbund'i poolt praktiseeritava süsteemi seisukohalt. Selle protsessi juures peatab pikemalt rkl. Vain, ja ma ei taha selle kohta muud öelda, kui ainult nii palju, et selles protsessis üks tunnistaja, kes pidi kaitsepolitsei agentide andmeid puudutama ja nähtavasti ise ka nende andmete allikas on, küsimise peale — kas on mingit vahet kommunistide ja tööerakondlaste vahel, on vastanud, et ei mingit, ühed riigikukatjad on nad kõik. (M. Martna, stp: Üks kohtunik ütles ühe ministri kohta, et see tuleks üles puua, aga see härra kõnnib seal vabalt.—Siseminister K. Einbund, See on see tagasikiskumise reshiim.) Härra siseminister Karl Einbund, õnnetuseks ei ole Teie sellest vahejuhtumisest sõnagi rääkinud. (Vahelhüüded.) Tähendaksin niipalju selle protsessi kohta, et otse imestada tuleb, kuidas võib niisuguste agentuur-andmete alusel inimesi sarnaselt kimbutada ja kuude kaupa vangis pidada. Kohus on selle protsessi puhul kõik kaebealused õigeks mõistnud ja rohkem veel kui enne on meil täielik õigus härra siseministri aadressil heita süüdistusi: on vint- sutatud mööda vanglaid ja kohtuid täiesti

süütuid kodanikke. Sarnase tegevusega ei kaitsta meie riiklikku korda. (J. Vain, stp: 1. detsembri meeleolu valmistajad tuleksid türmi panna. — M. Laarman, põl: Mis tantsu teie siis tantsisite? — Siseminister K. Einbund: Tuletage meelde, kuipalju teie seda korda õõnes-tanud olete. — Vahelhüüded.)

Juhataja **A. Jürman**: Palun rahu! Palun kõnelejat mitte segada.

O. Gustavson (stp): Härra Mats Laarman, ma küsiks Teie kui siseministri... (M. Laarman, põl: Teil ei ole minult midagi küsida)... agara avitaja käest, miks lasti siis Hans Heideman'i juba kevadest saadik tegutseda kaitsepolitsei lahkel teadmisel. Samuti on Riigivanem Simson'i asjas oma vastuses vaid tõendanud meie andmeid: Simson on arreteeritud salakaebtuste põhjal koha pealt ning kümme päeva kinni istunud riigi vägivaldse kukutajana, siis vabastatud — süütuna, ning asi tema vastu üldse lõpetatud 17. septembril 1925. a. Ja mis peab põhjendamata seda politseiliku eksperimenti kodanike kallima vara — nende isikuvabaduse kallal. Härra Riigivanem ütleb: Simson olla aastal 1922. pooldanud töörahva 12 nõudmist. Aga kui need nõudmised olid sel alal riiklik kuritegu, siis tuleks eestkätt alustada süüdistust tolaegse siseministri Karl Einbund'i vastu, et ta seadusega tema kätte usaldatud võimu tol ajal ei tarvitanud: olid ju tähendatud 12 nõudmist tol ajal asjad, mida avalikult käsitati nii ajakirjanduses kui kõnekoosolekuil ja valimisplatvormides. Sellepärast on minu arvates pisut rumal, kui 1925. aastal tullakse ja öeldakse, et nüüd on muutunud keelatud kuriteoks see, mis 1922. aastal võis täiesti vabalt ja legaalselt sündida. Kuidas saaks siis võtta mõnd metsatagust lihtsat inimest vastutusele selle eest, et tema 2 aasta eest ei taibanud: 12 nõudmist, mida siis lubati vabalt käsitada, muutuvad kolme aasta pärast keelatud kommunistlikuks liimiks nende püüdmi-seks. Härra siseminister Einbund, kes loomulikult peaks poliitiliselt rohkem arenenud olema, tuleb tol ajal ja laseb pateetiliselt elada ideelist kommunismi, aga nüüd kipub ta kimbutama lihtkodanikku selle eest, et viimane ei osanud vahet teha. (Vahelhüüde M. Laarman'i, põl: poolt.) Kui teie tahate rääkida tolleaegsetest nimekirjadest, siis ei pääse meie mööda härra Päts'ist, kes tol ajal väga omapäraselt käsitas maksvat valimisseadust. See on väga huvitav peatükk meie seadusandliku asutuse ajaloos. Ei ole just mitte väga tark, korraldusi valimiste kohta panna maksma

nädalate kaupa tagant järele. (K. Päts, põl: Mina, härra Gustavson, Teiega tarkuse suhtes vaidlema ei hakka!) Aga muidugi, kuidas võiksite Teie, see suur pankroti eriteadlane, vaielda minu kui Riigikogu lihtliikmega, kellel ühtki pankrotti vastu panna ei ole. Ei, seda ei luba härra Päts'i väärtus.

Juhataja **A. Jürman**: Palun mitte sündmatuid sõnu tarvitada.

O. Gustavson (stp): Kelle pool Pihlameetsa asjus õigus, näitab kõigeparemini see, et ta praegu teenib oma endisel ametkohal ja et sellepärast kogu see otsitud kommunismiga janditamine oleks võinud ära jääda. Ma soovitsin härra Einbund'ile pöörata selles asjas tollidirektori poole, siis kuuleks ta, millest see jant õieti oma alguse sai. Siis jõuaks härra Einbund lõpuks nii kaugele, et ta näeks, et sellel asjal ka oma pikantne külg ei puudu. Ta näeks, et seal on väiksel viisil katset tehtud teatud ametnikule väiksel suu peale lüüa, et ta välja ei räägiks koduseid asju.

Meie arupärimises käsitatud Veberman'i ning Kuuskman'i loost ei ütle härra siseminister midagi teadvat. Ta võtku vaevaks pöörata järelepärimistega härra sõjaministri ja kindralstaabi poole, ja seal öeldakse talle, et meie andmed tõele vastavad. (Sõjaminister J. Soots: Mina ei tea sellest midagi!) Teie, härra sõjaminister, võiksite pöörata siis meie kindralstaabi ülema poole, see ehk informeeriks Teid. Ta võib teatada, et need kodanikud, keda kahtluse all hoitakse, on kindralstaabi ülemale palvekirja saatnud ja palunud, et nende kodanikuõigused ükskord ka kaitset leiaksid. (Sõjaminister J. Soots: Kindralstaabi ülemale! Kas see tema amet on?) Ma ei tea täpselt, aga kuidagi ta vist sellega ikka seotud on. Ma arvan, et kindralstaabil isegi härra sõjaministriga väikesed suhted on. (Vahelhüüde sõjaminister J. Soots'i poolt.) Minu teada on palvekirjad antud. Võib olla, et härra kindralstaabi ülem nii suur isik on, et temale palvekirju esitada ei või. Aga mis sinna parata: meie kodanikud on juba kord nõnda rumalad, et nad isegi härra Riigivanema nimele palvekirju saadavad. (Sõjaminister J. Soots: ... kirju ning küsimusi saadetakse väga palju ja neid ta vaatab ning arutab. Aga kommunistlike asju ei vaata ta mitte.) Teie näete, mu häärad. Mina räägin sotsialistidest, aga härra sõjaminister teeb neist ilma pikema jututa kommunistid. (Vahelhüüde M. Laarman'i, põl poolt.) No jah, härra Mats Laarman on

muidugi seda meelt, nagu see Tori mees, kes kohtus arvas, et ei ole mingit vahet tööerakondlaste ja kommunistide vahel.

Härra siseminister on katsunud surnuks vaikida teisigi meie arupärimises puudutatud sarnaseid asju, mis ta positsioonidega hästi ei sobi. Ma nimetasin juba alguses Jaak Sosi lugu. Ma kaldusin siis arvamisele, et siin on tegemist vaid hoolimatusega: ei ole viitsitud meie põhjendust läbigi lehitseda. Nüüd osutub mulle aga tõenäolisemana, et Jaak Sosi tembeldamine Hendrik Sosi'ks ei sündinud kogemata, vaid et siin katsutakse meelega vett segada.

Härra siseminister tahab olla suur vormalist: Kõik need asjad olla sündinud prokuratuuri ja kohtu-uurija korraldusel, kelle ülesandel politseiagendid olla töötanud. Temal, kui siseministril, ei olla siin midagi käskida või keelda, sellepärast olla igasugused etteheited talle liigsed ja põhjendamatud. Praegumaksva politseikorralduse järgi allub siseministeeriumile kogu politsei. Ma arvan, et sellepärast see ministeerium politsei tegevuse suhtes ka teatud vastutust peab kandma. Just Jaak Sosi lugu näitab, et härra siseministri põhiväide — siseministril ei olla siin midagi öelda — paika ei pea. Jaak Sosi on mitmel korral üle kuulatud ja isegi läbi otsitud, aga kohtulikude eeluurimiste materjalide seas ei leidu härra siseministri tõenduse järgi sellest kõigest mitte poolt sõnagi. Tähendab, Jaak Sosi on vintsutatud, on üle kuulatud ja see kõik on sündinud mitte prokuratuuri korraldusel, sest siis oleksid pidanud sellest jäljed jääma eeluurimise materjali, vaid kaitsepolitsei korraldusel. Osutub sellepoolest asjatuks katseks igal tingimisel pageda prokuratuuri ning kohtu-uurijate selja taha ja öelda, mina ei vastata selle eest. Vana-Karistes kui ka Uue-Karistes on kaitsepolitsei toimunud — ma rõhutan veel kord seda — mitte kohtu-uurijate, vaid oma otsekoheisel korraldusel, ja selle eest peab härra siseminister küll vastutust kandma. Sellepärast küsin ma Teilt, härra siseminister, uuesti — Teie olete selle peale vastuse võlgu jätnud — milleks oli siis Teie agentidel vaja minna just vallavalimiste eelõhtul Vana-Kariste ning seal toime panna üldine puistamine mitme töölisrühma kandidaadi juures? Mina arvan, et siin ilmselt näha on: need puistamised pandi toime selleks, et valijaid hirmutada, et need valimispäeval välja ei julgeks tulla, ja et töölised oma häält ei annaks. Aga see operatsioon äpardus, ja nii enne kui pärast on võit töölisrühmal. Aga kaitsepolitsei ei loobu sellest asjast, et seda lõpule viia. Nõnda kuulatakse siis pärast üle mitmed töölisrühma liikmed, nende käest küsitakse, kui-

das teie julgesite töölisrühma nimekirja kokku seada? Kuidas teie sõjaseaduse ajal veel julgesite kokku tulla? Meie tahame teile näidata jne. Kui kohapealsed elanikud seda kuulavad ja näevad, mis peavad nad siis mõtlema. Sel lool ei puudu ka oma inimlik külg. Ma ütlesin, et töölised said ikkagi enamuse, vahepeal oli aga Pärnu maakonna kindral-kuberneri õigustega diviisiülema härra Tõnisson'i korralduse puhul pandud käima Vana-Karistes kõik rattad, et uuesti valitud vallavalitsust ei saaks organiseerida. (M. Laarman, põl: Tööliste vallavanem pandi ju kinni Nanilson'i tapmise pärast.) On ennegi üksikuid inimesi kinni pandud, härra Laarman, sellest ei tule aga järeldada, et kui üks inimene vallas tapmise toime pannud, siis kõik selle valla inimesed tapjad on. Nõnda kõvasti ei tohiks ka Teiegi loogika longata, härra Laarman. Härra siseminister on need asjad nii jätnud, nagu ei oleks neid üldse olnud, ja sellepärast olen mina sunnitud oma küsimust kordama, milleks sarnane jant õieti tarvilik oli. Kui härra siseminister ei vasta, siis on vaikimine ka vastus. See vaikimine ütleb meile, et teie agendid Vana- ning Uue-Kariste valdades teevad takistusi vallanõukogu töölisrühmade esitajatele ja on täiesti põhjendatud meie etteheide teile: teie kiusate oma agentide läbi taga töölisterühmi. (M. Martna, stp: No kuulge ometi! — Vahelhüüe M. Laarman'i, põl poolt.) Vana-Kariste töölisrühma juhiks võetakse Jaak Sosi, et murda rühma selgroogu, katsutakse eestkätt Sosi'le põrgu palavaks kütta, teie agendid olla käinud vallanõukogu töölisrühma pool ja nõudnud, et Sosi kommunistiks tembeldataks. Talle öeldakse avalikult, et kui ta oma nahka päästa tahab, astugu vallanõukogust välja. Üksikuid nõukogu liikmeid tahetakse meelituste ja ähvardustega ütlema panna, et Sosi olla kommunist, levitavat kommunistlikku kirjandust jne. Ta kandvat korralikke riideid ning korteris olla tal korralikud toolid ning laud — see olla selge tunnistus, et Sosi on kommunist. Härra siseminister, seesugune janditamine on sama rumal, kui lubamatu. Jaak Sosi, kellest arupärimises jutt, on kommunistid materdanud, nagu vist ühtki inimest Vana-Karistes ja on isegi teda kord tappa tahtnud. Ja nüüd pidada ta olema kommunist, see kodanik, kes kogu ümbruskonnas tuntud kõigeagarama seltskonnategelasena, muusikakoori, laulukoori ning näitemängude juhina, kodanik, kes oma lauljatega läinud suvel esines Abja laulupeol ning Pärnu muusikapäeval, äratades oma rahvariides kooriga üldist vaimustustormi, kodanik, kes Pärnu maakonnannõukogus ühel häälrel valiti Abja

gümnaasiumi hoolekogu liikmeks. Ka põllumehed hääletasid sel puhul Sosi poolt. (M. Laarman, põl: Vabandage, meie olime vastu, Teie valisite!) Teie mälu lonkab, härra Laarman. Põllumehed olid ju tol korral enamuses, kuidas siis meie oma hääletega valida saime.

Sarnane kodanik pidada siis olema kommunist. Mina küsiks sinu Teilt, härra siseminister, millal Teie korralduse teete, et sarnane janditamine lõpeks kohapeal?

Härra Einbund on öelnud, et jutud poliitilisest survest olla lapsikud, olla põhjendamata. Aga mina küsiks sinu, härra siseminister, millest siis kõneleb Vana-Kariste lugu ja teised tõsiasiad, kui mitte poliitilisest survest. (J. Holberg, põl: Kas sellel jutul lõppu ka tuleb?) Teie võiksite julgesti kord einelauas ära käia. Ma konstateerin arupärimises öeldud tõsiasi veel kord: need ei ole juhuslikud tagakiusamised, seletatavad ainult agentide agarusega, see on süstemaatiline võitlus teatud ilmvaate, teatud liikumise vastu. Kõik tähendatud isikud kuuluvad meie parteisse.

Arupärijad on kaugel sellest, et pretendeerida, et meie erakond peaks olema pantserdatud partei, kelle liikmete suhtes peaks maksma absoluutne puutumatus, ja kelle tiiva alla võiksid vabalt varju pügeda riigivastased elemendid. Selle oletuse võime meie täie rahuga tagasi kinkida härra siseminister Einbund'ile — edasikäsitamiseks „Päevalehes“. Meie partei ei taha mingid eesõigusi, aga sama vähe tahab olla meie partei see paheõigustega partei, kellel teie teda võtta armastate, härra siseminister. Meie partei ei ole teile andnud absoluut mingit põhjust vaadata kõõrdi iga sotsialisti kui riigivastase peale. Kui teie aga meie parteist teha tahate mingi riiklikkude kuritegijate bande, kelle igale liikmele kui kahtlusale tuleb sala sappa varitsemata panna, siis on see skandaal.

Härra siseminister, Teie naeruväärinate enda: tol ajal, kui meie kaks meest istub teiega koos suure koalitsiooni valitsuses, jälgisid Teie kaitsepolitsei agendid agaralt, nagu hurdad, sotsialistlikke Riigikogu liikmeid, siis kui nemad avalikult kõnekoosolekutel kõnelesid. Samal ajal korraldati Teie ettekirjutusel üldine teadetekogumine sotsialistlikkude tegelaste kohta, nagu seda alles hiljuti siit kõnetoolilt enda suhtes tõendas rkl. Johanson.

Ma küsiks sinu, härra Einbund, kas see sündis maksva korra ja julgeoleku kaitseks? Mis ajast arvate, et ministrid Virma ja Ast olid ainult selleks valitsuses, et maksvat korda kukutada? Meie teame, et see maksev kord ja julgeolek on siseministeeriumil vaid sildiks, mis

peab varjama tänapäeva reshiiimi tõsiseid põhjusi. Neid põhjusi tuleb otsida vaenust kogu töölisliikumise vastu, vaatamata, kas viimane riigiustav või vastane. See on klassi vaim, mis tiivustab härra siseminister Einbund'i energiat. Näilikult kaitstes maksvat korda ja olles valvel sisemise julgeoleku eest, kaitseb härra Einbund tõepoolest eestkätt oma parempoolse killa kihikasusi, olles valvel riikliku sisemise julgeoleku eest ja oma parteipoliitiliste positsioonide eest. Mitte vaid kommunistlik töölisliikumine, vaid töölisliikumine üldse, see on härra Einbund'i meeletust usside, mis tuleb juurteni hävitada Eestis.

Sellepärast tehakse igasugune töölisliikumine identseks kommunistliku liikumisega, et siis oleks talle nii kerge kätt peale panna ja see lõpetada. See on vaim, mis Teid tiivustab, härra siseminister. Teie käsilased väärivad julgesti oma juhti. Teie agendid on 100 kraadi paavstlikumad, kui paavst ise. Kuulge ainult, kuidas nad näiteks Paides puistates töölisühisust avalikult ähvardavad välja pühkida selle „kommunistliku“ hüüdsõna: kõigi maade töölised, ühinege. Marx ja Engels — see on neile seesama, mis usklikule kurat ja Beltsebuul, Marx'i ja Engels'i pildid tulevad kõik koristada kindlasse paika. Vaadake, kuidas igalpool teie agendid just nagu tuld kardavad, kui kuskil lauldakse internatsionaali. See on tehtud mingisuguseks kommunistide lauluks, mille eest võib kodaniku üle kuulata, et kuidas ta julges seda laulda. (L. Johanson, stp: Ise käivad Vene saatkonnas purjutamas!)

Härra siseminister, mina soovitsin Teile minna sõjaväe ringkonnakohtusse ja kuulata, kuidas Teie agendid ristivad seal ühe veega iga kodaniku, kes tegutseb töölisliikumises. Päriss piinlik on seda kuulata.

Tõsi, seesugune süsteem on häbemata lihtne: siin tugi, seal mässaja. Tal on aga härra siseminister, see väike viga juures, et ta hästi ei passi ega paika ei pea meie maksvas põhiseaduses. Ta istuks ja istuski ideaalselt tsariaegses politseikorras. Meie demokraatlik riik on oma põhiideelt sarnane, mis käsib ristida üheõigusveega kõiki kodanikke, neid lahutamata lammasteks ja sikkudeks. Mina arvan, kui meie maksev põhiseadus kõneleb kodaniku põhiõigustest, siis mitte selleks, et ainult fraseerida.

Juhataja A. Jürman: Riigikogu koosolek on juba üle kahe tunni kestnud. Kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 12.25 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 12.40 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Piiskar**

Juhataja **A. Jürman**: Riigikogu töö kestab edasi. Sõna on kõne jätkamiseks rkl. Gustavson'il.

O. Gustavson (stp): Ma tähendasin enne vaheaega, et kui meie põhiseadus räägib meie kodaniku põhiõigustest, siis kindlasti mitte selleks, et teha ainult fraase, vaid kahtlemata selle eeldusel, et need põhiõigused osutuksid raudvaraks kodaniku tegelikus elus. Sellepärast ei saa küsimust seada ja sellele vastust otsida ainult seaduse tähe seisukohalt. Vaim on see, mis elavaks teeb. Kahtlemata: maksvate seaduste põhjal on politseiagentidel, prokuratuuril ning kohtuvõimudel mitte ainult õigus vaid otsekohe kohus, jälgida igasugust, ka poliitilist kuritegevust. Aga oleks ometi absurdne, kogu küsimust lahendada nõnda lõpmata lihtsalt: Asja on jälginud võimud, kellel selleks maksvate seaduste põhjal õigus, sellepärast ei saa siin kellelegi midagi ette heita. Meie põhiseaduse mõte on ometi see, et ta õigustab selleks volitatud võimudelegi sisse-murdmise kodaniku põhiõigustesse ainult teatud eeldustel. Seaduses volitatud võimugi toimib kahtlemata kuriteo maksva korra vastu, kui tema läheb kodanikkude põhiõigusi rikkuma ilma nende eeldusteta.

Kui meie seda põhimõtet ei poolda, et kodaniku põhiõigusi võib kitsendada teatud eeldustega, siis osutuvad põhiseaduses loetletud kodaniku õigused alasti fraasideks ja muud mitte midagi. Tõepoolest: Kui politseiagent, ütlemegi prokuratuuri või kohtuvõimude korraldusel, ilma mingi põhjusega igal ajal teie korterisse sisse tungida, selle läbi otsida, teid ähvardada ja arreteerida võib, kui teid kuude kaupa kinni hoida võidakse, mis meie siis räägime kodu- ja isikupuutumusest! Aga eks jäta kõik need tõsiasjad, milliseid käsitab käesolev arupärimine, mulje: Meil sünnib kodaniku kodu- ja isikupuutumuse rikkumine just kui mängides, nagu oleks siin tegemist enam kui igapäevase tühjatahja asjaga. Tarvitseb ainult teie vihamehel teie peale kas salakaebtusega või otsekohe näpuga näidata kaitsepolitseile: kommunist, ja teie kodu- ning isikupuutumatus on null. Teid otsitakse läbi, halval korral saate peksagi, teid arreteeritakse, hoitakse kinni kuude kaupa, ja lõppude-lõpuks teeb kohus otsuse: süütu. Aga teie ei saa mitte midagi ette võtta selle

isiku vastu, kes teid on lasknud liistule tõmmata teadlikult valekaebusega, ning kes nüüd teile avalikult näkku naerab: kas nüüd saite — tahate ehk veel. Sest politsei ei tarvitse välja anda ega annagi välja mitte midagi sellest, mille põhjal ta sepitseb oma agentuur-andmeid, mis mängivad saatuslikku osa tänapäeva poliitilistes protsessides. Kaitsepolitsei kui tunnistaja esineb kohtus agentuur-andmete põhjal, need võivad olla sisuliselt valed, vastutunnistajatega võite teie näidata, et siin tegemist sisuliselt valetunnistusega. Teie ei saa aga midagi ette võtta nendega opereeriva tunnistaja vastu, sest tema tunnistus baseerub agentuur-andmetel. Lugege ainult seda, mis on kõnelenud kodanlikud härrad Sepp, Strandman ja teised agentuur-andmete kohta sõjaringkonnakohtus poliitilisi kaebaluseid kaitsetes.

Oleks otse pöörane kui näiteks keegi kodanik läheks ja saadaks prokuröörile kaebuse: Üks meie kõrgem ametnik on miljon marka riigi raha maha mänginud. Ja nüüd tullakse ja hakatakse seda kõrgemat ametnikku kimbutama: vangistatakse, kuulatakse üle jne. Lõpuks osutuks, et see kaebus on lihtsalt vale, aga see kõrgem ametnik ei saaks midagi ette võtta selleks, et oma au kaitsta ja võtta laimaja vastutusele. Mina arvan, et iga kodaniku poliitiline au ja hea nimi veel rohkem väärt on kui midagi muud. Meie kodanikkude kodanikutunne peaks olema täielikult ruineerunud, kui talle on ükskõik, mis talle näkku öeldakse; mässaja, riigikukutaja või jumal teab mis veel.

Kuulge aga, kuidas see kodanikke mõjutab, kui veetakse ilmsüütuid inimesi mööda vanglaid ja kohtuid. Ma kannan ette kaebekirja, mille on saatnud prokuröörile Põltsamaa jaoskonna loomaarst Vladimir Aleksandri poeg Vestman. Tema ütleb oma palves järgmist: „1925. aastal 3. juunil kella 3 ümber piirati minu korter politseivõimude poolt sisse ja minu korteris pandi mind alandav läbiotsimine toime.

Läbiotsimist korraldasid Tartu kaitsepolitsei ametnikud kodanikud Jürman ja Pobul, kohaliku politseiülema kaasabil. Esitasid orderi nr. 1222, millest näha, et Tartu kaitsepolitsei ülem R. Bachman on neile korralduse teinud, minu juures läbiotsimine toime panna riigivastase kirjanduse ja isikute leidmiseks. Eesti vabariigi põhiseaduses on kodanikule kindlustatud isiku- ja korteripuutumatus. 1922. aastal andsin ametivande riigi huvisid kaitsta. Milleks põhiseadus? Milleks ametivanne, kui mind ei usaldata?! Kuna mina oma poliitilise ilmavaate poolest kuulun Eesti sotsiaaldemokraatlikku tööliste parteisse ja kunagi

riigivastaste elementidega ei paremalt ega pahemalt poolt pole miskil näol ühendust pidanud, siis ei ole mina isiklikult ka põhjust andnud enese kahtlustamiseks ja oma isiku- ja korteripuutumatusse rikkumiseks. Protesteerin öise läbiotsimise vastu mis mind diskrediteerib kaaskodanikkude silmis ja palun läbiotsimise korraldajad vastutusele võtta. Austavalt: V. Vestman.“

Härra siseminister ise on kaebanud, et kodanikud on hirmus passiivsed oma kodanikuõiguste kaitsmisel. Ma tahaksin küsida, kas härra siseministrile on teada see palve, ja kas härra siseminister on sammusid astunud selleks, et vastutusele võtta neid, kes põhjendamatu ja kuulmatul kombel ühele ametnikule öö ajal korterisse sisse on tunginud ei asja ees ei teist taga. Milleks see on sündinud, seda selgitab meile sama Vestman'i erakiri, millest loeme järgmist: „Läbiotsimisel kaitsepolitsei ametnikud eraldasid Vain'i, „Eluaseme küsimuse“ ja „Ametühisliku kuukirja“. „Pühadeks külastasid mind ämm ja äi — kelle pojad kommuunimaal. See asjaolu ei või küllaldaseks põhjuseks olla minu korteripuutumatusse rikkumises, seda enam, et meid Tartus juba läbi otsiti (äi ja ämm elavad Tartus); mõistagi, et mingisugust riigivastast elementi ei isikute ega kirjanduse näol minu juurest ei leitud. Minu ämm ja äi pole kunagi kommunistlikku ilmavaadet pooldanud.“

Mina arvan, see väikene juhus illustreerib küllalt meie praegust siseministeeriumi juhti ühes oma ametnikkudega. Härra siseminister, mina küsiksin Teilt, kas siin on tegemist läbiotsimisega, mis kohtuvõimude poolt on toime pandud, või on siin mängus ainult Tartu politseiülema initsiatiiv. Ma oletan, et siin viimasega tegemist on. Meil on vabariigi kõrgematel kohtadel nii mõnigi isik, kel väga lähedased sugulased Venemaal, kuid ma ei ole kuulnud, et neid sellepärast kommunistideks loetakse.

„Vaba Maagi“ on sunnitud oma 1925. a. 28. oktoobri juhtkirjas „Professor ja agent“ agentuur-andmete suhtes poliitilistes protsessides konstateerima järgmist kurba tõsiasja: „Ja nüüd on nemad süüpingil kui riigikorra kukutajad. Nad on harilikud kodaniku silmis asetatud ühele pulgale nendega, kes möödunud aasta 1. detsembril käe tõstsid magava venna peale. Neil on kuritegu ja isamaa äraandja pitser otsa ette vajutatud, mida ei pese enam puhtaks. Kahju inimesest, kahju sellest noorest jõust, mis võib olla oma nooruse hoolimatuse tagajärjel end purustanud on, mis tulevikus võib olla oleks võinud veel head vilja kanda. Kuid sõna on langenud, seadus on täidetud.“

Agent on võitnud professori, see agent kelle esinemine tunnistajana alati süüalusel ja kaitsel käed langeda laseb. Sest temal pole nägu, pole kaju.“ „Kust olete omad andmed saanud?“ küsitakse tunnistajalt. „Mul on agentuur-andmed,“ vastatakse. Ja see vastus lükkab nagu raudriivi kaitsja ette. Sest need andmed ei lase end kontroleerida kohtu ees, nad ei lase end ümber lükata. Kui neid ei tõestatagi, siis ei lange nad ka ära, sest nad on tunnistaja suu läbi öeldud ja jäävad püsima. Ja nad loovad meeoleu.“

Mu härrad, ma küsiksin, kas räägib see meie demokraatliku riigi kohtukorra kasuks, kui meil täna raske on leida neid juriste, kes läheksid kaitsma kaebealuseid kommunistlik- kudes protsessides.

Meie oleme enne kui pärast veendunud: kodanikkude tagakiusamised sarnasel viisil, või ükskõik kelle korraldusel nad sünnivad, on teravas vastolus maksva põhiseaduse vaimuga, mis võtab oma kaitsva varju alla kodanikud ning isikud, vaatamata, kas nad kuuluvad kodanlikku või töölisklassi. Ei tohi jagada meie kodanikke sikkudeks ja lammasteks, aga kui Teie seda ometi teha katsute, ning töölisklassi tahate lugeda sarnaseks kodanikkude- liigiks, kellele põhiseadus ei garanteeri seesuguseid põhiõigusi, nagu see talle õigustatud on, siis on see maksva korra vastu, ja võideldes Teie ja Teie surve vastu, võitleme meie põhiseadusliku korra eest.

V. Grigorjev (vn): Господа народные представители. Мы, депутаты русской фракции, и не мечтаем о такой роскоши, чтобы самостоятельно вносить такого рода запросы правительству. Но, коль скоро он вынесен и поставлен на обсуждение Государственного Собрания, я в силу своих прямых обязанностей, как представитель населения Печерья должен принять участие в обсуждении его. Я хочу сказать всего несколько слов о случае с членом Печерской уездной управы Званер. Дело в том, что Званер, как общественный работник, известен населению уезда только с хорошей стороны. В июне месяце прошлого года, вслед за роспуском Государственного Собрания на летнее время, от министра внутренних дел последовало распоряжение об отстранении Званера от должности члена управы и высылания его из Печерского уезда. Такое распоряжение господина министра настолько было неожиданно для населения, что никто не мог поверить этому. Когда же убедились, что действительно это так, то стали допытываться, в чем же Званера обвиняют.

На такой вопрос никто ничего сказать не мог, да и сам Званер ничего не знал, так как к нему обвинений предъявлено не было. Ввиду этого, Печерским уездным самоуправлением немедленно была избрана делегация, с поручением ходатайствовать перед представителями правительства о предъявлении Званеру обвинения, чего и сам Званер добивался, с целью выяснения его виновности. Чтобы потом знать, может ли Званер пользоваться общественным доверием и дальше.

Ходатайство делегации успехом не увенчалось. К Званеру обвинения предъявлено не было, но не было отменено и административное наказание. И выходит, что гражданин в правовом государстве не может законным порядком себя реабилитировать. 21. октября полиция в Тарту объявила Званеру, что ему, по распоряжению министра, временно, впредь до распоряжения, разрешено жительство в Печерах и Печерском уезде. Но население до сего времени не знает, в чем же всетаки Званера обвиняют и как его считать — полезным или вредным общественным работником. Тем более все это не понятно, что Званеру не разрешено быть членом уездной управы, но членом уездного совета, членом Лаврского волостного совета и членом ревизионной комиссии той же волости он состоит и принимает участие в текущих работах по прежнему.

Надеюсь, что господин министр найдет возможным разяснить такое недоумение граждан-печерян.

Заканчивая свою речь на этом, я должен заявить, господа народные представители, что во всяком случае, такая мера административного наказания, применяемая к отдельным общественным работникам, не понятна населению и поэтому не ведет к укреплению государственной власти.

E. Jonas (stp): Vastates meie arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise asjus, kuulutas endine Riigivanem härra Jaakson kohe oma kõne algul enese solidarseks sise-ministriga: kõik olevat seadusepäraselt tehtud ja ei saavat juttugi olla survest ning tagakiusamisest. Ometi julgen ma arvata, et härra Jaakson vahest ehk oleks vähem kategooriline olnud, kui talle oleks esitatud objektiivselt ja hästi läbitöötatud materjal. Aga mida meie nägime? Materjal, millega valitsuse juht esines, sisaldas mitte üksi ühe-
kõlget ja sihilikult väljanõpitud momente

eeluurimise käigust, vaid hoopis ebatäpseid ja vale andmeid nende isikute kohta, kellest jutt oli meie arupärimise põhjendamisel. Nii-sugust esinemist rahvaesituse ees tuleb lausa skandaalseks lugeda, kus valitsuse esitaja on sunnitud oma väiteid, kui ebaõigeid, tagasi võtma paljalt mõnesõnaliste vahelhüüete järele.

Härra Jaakson võttis esimesena arutusele meie arupärimises toodud Johan Robas'e süüdistusaja ja nimetas seda tüüpiliseks, andes sellega mõista, et valitsusel on käes andmed, mis näitavad, kui võrd alusetu on meie arupärimise etteheide, nagu valitseks meil poliitiline surve. Ja need andmed toodi. Kõigepealt seletas härra Jaakson, et Robas on üks aktiivsematest kohalikkudest tegelastest, kes aastate kestes teinud ägedat kommunistlikku kihutustööd. Ta on läbi käinud põrandaaluste tegelastega, on isegi elanud Tallinnas konspiratiiv korterites. Eks ole hirmus kuritegija! Kuid enese õnnetuseks pidi härra Jaakson selle ränga süüdistuse ise kohe tagasi võtma.

Järgmise süüdistusena kandis härra Jaakson ette ülekuulamise protokollid, kus seisis, et Robas ei taha vastata küsimisele, kas pooldab III-at internatsionaali, vaid jätab selle oma südametunnistuse asjaks, samuti olla ta jäänud töölisühisuse majanduslikkudel põhjustel. Seega härra Jaakson'i arvates täisverd kommunist, kelle kaitsmine on lausa jõledus. Seda kinnitasid ka kõik kodanlikud lehed.

Aga ka siin pole tollekordse Riigivanema käsi hästi käinud. Kui ta oleks vaevaks võtnud meie arupärimise põhjendamisel peetud kõne stenogrammi võrrelda temale kätteleulatatud protokolliga, siis oleks ta näinud, et meie kõnelesime Johan Robas'est, protokollile on aga alla kirjutanud Johannes Robas — hoopis teine Triigi valla kodanik. (A. Anderkopp, tõe: Ta parandas!) Ta parandas seda, et Robas olla konspiratiiv korterites elanud, kuna teine süüdistus jäi püsima.

Edasi kuulsime härra Jaakson'i suust, et Robas olla Triigi valla töölisühisuse koosolekul ettepaneku teinud, ühineda III-da internatsionaaliga. Jälle süüdistus, mille puhul lehed leidsid võimaluse sotsialistide arupärimist ette heita. Aga ma paluksin siseministrit Triigi valla töölisühisuse protokolliraamatust, mis politsei käes on, lasta järele vaadata, ja sealt selgub, et mitte Robas ei teinud sarnast ettepanekut, vaid hoopis teine isik, nimelt keegi naisterahvas. (M. Martna, stp: Mis naisterahvas? K. Ipsberg, põl: Ärge uskuge iga tühja juttu, härra Martna.) Härra Ipsberg, Teid võib kõigevähem uskuda. Nõnda näeme, et Johan Robase süü tõendamiseks toodi kolme isiku süüdistusmaterjal.

Muidugi ei saa sellepärast etteheidet teha üksi tollaegsele Riigivanemale, vaid eestkätt just siseministrile, kes praegugi sellel kõrgel kohal viibib. Siseminister pidi teadma, misuguse materjali ta Riigivanemale andis ning kannab selle eest ka täit vastutust. Õieti ei oleks selle järele härra Einbund'i koht enam mitte seal, kus ta praegu viibib, mis võimalik ainult sellepärast, et ta kuulub Riigivanema rühma. (M. Laarman, põl: Mis jutt see on?! Teie koht ei ole seal. Millal Teie välja ilmusite?) Teie ei ole mind selle koha peale pannud, ega Teie pole ka see mees, kes mind siit lahti kangutada saaks. Aga kõigest sellest skandaalsel loost peame järeldama, et siseministril ei olnud käepärast muid andmeid meie poolt ettetoodud tõsiasjade ümberlükkamiseks, kui need kontroleerimata kaitsepolitsei aktid, millel mitte mingisugust väärtust pole. Olgu tähendatud, et see materjalide segaminiajamine üksi iseloomustab paremini kui miski muu siseministeriumi ametkondi ja näitab, kui võrd täpselt nad töötavad. Kui juletakse rahvaesitusele sarnaseid seletusi anda, siis võib kergesti aimata, kuidas aetakse asju, puutudes kokku väheteadlikkude inimestega. Siseministeriumi ja tema juhi tegevuse hukkamõistmiseks ei tarvitseks meil põhjenduseks muud midagi tuua, kui ainult käesoleva arupärimise puhul ettekantud seletusi. Kuid tules tagasi meie arupärimise sisu juurde, eraldaksin seal kolm järgmist momenti:

Meie rõhutame, et politseivõimude poolt algatatakse väga kerge käega ja ülepea-kaela süüdistusi töölisliikumise tegelaste vastu ja juurduse kestes avaldatakse survet ning käiakse halvasti inimestega ümber; teiseks — politseivõimud ei kontroleeri oma andmeid või kui kontroleerivad, siis väga halvasti, kuigi nad teavad, et nende andmete põhjal mõistab kohus inimesi paljudeks aastateks vanglasse ja mõnikord isegi surma; kolmandaks — konstrueeritakse süüdistused mitme aasta eest asetleidnud mõtteavalduste põhjal, kusjuures isiku tollaegseid arvamisi III internatsionaali pooldamise mõttes kirjutatakse talle kriminaalkuriteoks, ilma et järele uuritaks, kas see inimene ka midagi III internatsionaali näpunäidete järele kuritegelist korda saatnud ja mida nimelt. Nende küsimuste seisukohalt tuleb hinnata ka valitsuse vastust.

Kuna eelmine kõneleja peatus kõigi teiste meie arupärimises puudutatud isikute juures, tahan mina vaadelda edasi üksi Robas'e süüdistusaja.

Selle järele, kui ära langesid need kolm ränka süüdistust, mis härra Jaakson ette kandis ja millest ma alguses kõnelesin, jäi

Robase vastu püsima üksi see, et ta kuulus iseseisva sotsialistliku tööliste partei ridadesse ja avaldas 1921.—1922. aastal avalikult nii kongressidel kui ka kodus oma ühisuses partei seisukohti: Ja selle eest on ta kuritegija. Kuid ma küsin, kas nii võib hinnata 1925. a. lõpul 4—5 aasta eest aset leidnud sündmusi.

Arupärijate arvates — mitte. Ja seda järgmistel põhjustel:

Teie teate, et töölisliikumine ta tekkimisest saadik kannab rahvusvahelist ilmet. Karl Marx'i poolt välja kuulutatud loosung — kõigi maade töölisel, ühinege! — on üheks tähtsamaks juhtmõtteks olnud kogu uuemaja töölisliikumises. Ja vastavalt sellele põhimõttele on ka töölisel, niipea kui neile seks võimalus avanes — püüdnud igalpool oma organisatsioonide rahvusvahelises ulatuses liita. Käsikäes töölisühisuste kasvamisega sisemaal, kasvas ka rahvusvaheline töölisliikumine.

On arusaadav, et ka Eesti töölisliikumine, omandades Vene suure revolutsiooni kaudu avaliku eluõiguse, pidi omaks võtma kõik need traditsioonid, mis olid ta varem vabaneunud Lääne kaasvõitlejatel.

Õnnetuseks oli Eesti töölikonna vabaneemise silmapilgul sõda paisanud segamini terve Lääne töölisliikumise. Katkenud olid sidemed üksikute maade vahel, purunenud töölisorganisatsioonide rahvusvahelised keskkohad, segi paisatud sennitunnustatud põhimõtted ja taktika probleemid. Jättes kõrvale küsimused, mis põhjusel ja kuidas see sündis, rõhutan vaid veel kord, et puudusid sel silmapilgul rahvusvahelised tööliste keskkohad, kes määravadki õieti kogu töölikonna tegevuse üldsihid. Küll jäi aga igalpool alles püüdmine uuesti korraldada oma ridu rahvusvahelises ulatuses.

See oli raske, väga raske ülesanne. Vastolud, mis äsja lõppenud sõja tagajärjel tekkinud, polnud kergesti lahendatavad. Rahvuslikud vaenured lõkendasid alles. Lahendamatult seisid paljud rahvusvahelise poliitika ülesanded, mille ümber keerlesid vaidlused ja mille otsustamisel tuli proletariaadil oma esitajate kaudu tõsiselt kaasa kõneleda ja kunni nende lahendamiseni ning rahvaste rahunemiseni ei saanud ka töölisliikumine normaalsesse rööbastesse minna. Siinsamas oli aga ka seesmiselt töölisliikumisel tarvis üle saada paljudest raskustest, tuli lahendada hulk põhimõttelikke küsimusi, mis verevalamise möllus üles kerkinud. Kõik see nõudis tööd, vaeva ja aega. Peaasi aega! Kulud aastad, enne kui hakati üksteisest jälle aru saama ja vastastikku lähenema.

Vahepeal suutsid aga Venemaal kommunistid rahvusvahelises ulatuses töölisi koon-

dama hakata III internatsionaali nime all. 1919. aastal astus kokku III internatsionaali asutamiskongress, kes kuulutas, et tema tahab viia edasi rahvusvahelist töölisliikumist sellelt surnud punktilt, kuhu see jõudnud sõja lahtipuhkemisel ja II internatsionaali kokkuvõttega. III internatsionaal pidi rajatama Marx'i õpetuse alusele ja hoiduma II internatsionaali vigadest, mis viimase hävinemisele viisid.

Mis ime, kui aktiivsem ja radikaalsem osa sotsialistlikust liikumisest, truuks jäädes rahvusvahelise liitumise traditsioonile, hakkas otsima sidemeid vastündinud internatsionaaliga. Ja meie võimegi näha, kuidas Lääne-Euroopa sotsialistlikud parteid või nende osad kuulutavad üksteise järele end seisvateks III internatsionaali alusel. Nii toimus Itaalia sotsialistliku partei Serrati rühm, siis Saksa iseseisev sotsiaaldemokraatlik partei, Prantsuse sotsialistliku partei üks osa ja palju teisi. Praeguse sotsialistliku tööliste internatsionaali sekretäär Friedrich Adler valiti Venemaal täidesaatva komitee auesimeheks, tema nimel ristiti pealinnade tänavaid ja terveid linnu. Üldiselt tundus, et kommunistide algatus võib saada aluseks uuele tööliste rahvusvahelisele keskkoondusele, mille vajadus II internatsionaali kokkuvõtte järele käegakatsutav oli — tingimisel, kui ta jääb truuks töölisliikumise rahvusvahelistele traditsioonidele.

Kuid juba III internatsionaali II kongress tegi järsu pöörangu ja seadis üles nõudmise, et kõik parteid, kes tahavad kuuluda internatsionaali, peavad muutuma kommunistlikudeks parteideks — niisugusteks, nagu see on Venemaal. Ja veel enam — kõik parteid peavad vastuvaidlemata täitma keskkoha käskusid ja neil ei tohi olla üldse oma poliitikat. Internatsionaali liikmed polnud enam võrdsed, üheõiguslikud, vaid jagunesid käskijateks ning käsitäitjateks... (J. Holberg, põl: Lugege seda Brokusmäel!) Härra Holberg, see kulub ka Teile ära. (M. Laarman, põl: Härra Jonas, laske käia, kirjutatud on!) kusjuures käskivaks parteiks jäi üksi Vene partei.

Sellest silmapilgust peale hakkas III internatsionaal kaotama oma mõju. Temasse astuda soovivad sotsialistlikud parteid tõmbusid tagasi, nad ei tahtnud kaotada sennist iseseisvust, ei tahtnud jääda orjaseisukorda, ning osa neist liitus omavahel nõndanimetatud Viini ühenduseks, teine osa jäi aga endiselt eraldatud seisukorda. (M. Laarman, põl: Kas sellel arupärimisega midagi ühist on?) Kommunistlik internatsionaal läkitas neile kõikidele muidugi oma needmise ja

varem jumaldatud Friedrich Adler muutus petiseks, koeraks ja äraandjaks.

Alles 1923. aastal kutsuti ellu uus sotsialistlik tööliste internatsionaal, kellega liitus ka Viini ühendus. Sellest ajast peale on rahvusvaheline töölisliikumine võtnud jälle normaalse kuju.

Mu härrad, andsin selle lühikese ülevaate uuemaaja töölisliikumise rahvusvaheliste keskkonduste tekkimisest selleks, et kord lõppu teha tüütuseni korratud süüdistustele, nagu oleksid kõik need, kes 4—5 aastat tagasi rõhutasid solidaarsust III internatsionaaliga — kommunistid olnud — Vene kommunismi mõttes. Tuleb ometi vähegi arvestada tolekordsete olukordadega ja pisut õiglasemalt ümber käia tõsiasjadega.

Teie teate, et ka meil Eestis oli üks legaalne erakond — iseseisev sotsialistlik töölispartei, — kes kuulutas enese III internatsionaali alusel seisvaks. Arusaadav, et tolkorral ka selle erakonna liikmed arendasid kohtadel ja ka töölisühisustes samu seisukohti. Kuid teil on ka sama hästi teada, et see erakond pole kunagi olnud III internatsionaali liikmeks, ei saanudki olla, sest ta ei tahtnud võtta vastu kõiki III internatsionaali sisseastumise tingimusi, millest varem kõnelesin. See on, ta ei tahtnud alla langeda orja seisukorda. (M. Martinson, põl: Käisite Moskvast, ei võetud vastu!) Kui nüüd Martinson'id, Laarman'id ja Tonkman'id selle erakonna endiseid liikmeid selle eest kommunistideks nimetavad, siis on see mõistetav, ja neile võib seda samavähe pahaks panna, nagu papagoile sõimamist. Aga jääb arusaamatuks, kui valitsuse liikmed leiavad kõik korras olevat, kui võetakse vastutusele ja vintsutatakse inimesi, kes 1921.—1922. aastal pooldasid selle erakonna seisukohti ja kellest hiljem teada, et nad on läinud hoopis teises sihis pärast seda, kui III internatsionaal ise oma asutamiskongressi otsused tühistanud ning uue tee valinud.

Aga veel enam. Meie praegune siseminister, olles tol korralgi ministriks, lausus siit kõnetoolilt järgmised sõnad: „Eesti vabariik oma kodanliku vabadusega oskab ideelistest kommunistidest lugu pidada... olgu tervitatud meil niisugune kommunism... (1922. a. 7. istungjärk, protokollilehek. 37.)

Seisukohad võivad ju muutuda ja peavadki muutuma ning meie ei taha teha siseministrile selle eest etteheiteid. Kuid meie ei või kuidagi leppida, et siseminister nüüd, välja minnes omalt uuel seisukohalt, peab õigeks inimeste vastutuselevõtmise nende avalduste eest, mis ta kolme aasta eest pidas lubatavateks. Et

ta seda aga teinud on, tõendab arvurikas materjal, mis kanti ette valitsuse vastuses.

Agas just seda olemegi hukka mõistnud, just sarnaste asjade ülessoendamine tõendabki, et meil on asutud taga kiusama töölisi liikumist kui niisugust.

Edasi ütlesime — politseivõimud algavad süüdistust ülepea-kaela saadud andmetel. Et see nii, tõendab kõigeselgemini Robas'e lugu.

Teatavasti suluti Triigi töölisühisus juba 1924. aastal ja ta protokolliraamatud viidi kaitsepolitseisse. Neist raamatutest oli selgesti näha, mis Robas teinud, kuid mees jäetakse rahule, teda ei võeta vastutusele ühes teiste 151 protsessi tegelastega. Küllap leiti süüdistusmaterjal liiga kerge olevat.

Alles pärast 1-st detsembrist saab kaitsepolitsei päris kindlad andmed, et Robas käinud 15. novembril 1. a. Tallinnas ja viinud koorma sõjariistu koju. Peale selle on kaitsepolitseil jällegi väljaspool kahtlust seisvad andmed, et Robas olnud 30. novembril ja 1-sel detsembril Tallinnas, järelikult on ta tingimata osa võtnud mässukatsest. Järgneb ettekirjutus — Robas'e korter läbi otsida ja vali juurdlus alata. — Politseiaparaat asub kiiresti tööle.

Robas'e korter otsitakse detsembrikuul 1924. aastal läbi, kuid mitte midagi ei leita. Politsei pettumus on suur.

Agas püsimas on alles 1-st detsembrist osavõtmise kahtlus. Politsei pärib mehelt: tee selgeks, kus viibisid 30. nov. ja 1. detsembril?

Muidugi oleks Robas kimpu jäänud, kui poleks 30. november pühapäev olnud, millal inimestega maal sagedamini kokku puudutakse. Ta võis nimetada nelja usaldusväärilist inimest, kes teadsid, et ta neil päevil Triigis viibis, aga mitte mujal. Ja 17. veebruaril 1925. a. kuulutatakse Robas'ele, et ta süüdistusasi on prokurööri poolt lõpetatud.

Siseminister võib muidugi küsida — kas politsei pidi siis kahtluse korral asja selgitamata jätma?

Mõistagi mitte, see on siseministeeriumi vastava ametkonna ülesanne, ja seda ei pane talle keegi pahaks. Agas kui selgus, et tunnistajate najal kahtlus on ümber lükatud ja prokuröörigi asja lõpetanud, siis oleks pidanud ka politsei Robas'e rahule jätma.

Kuid politsei ei jäänud rahule ja see ongi just lubamatu, et kõigesuurema süüdistuse äralangemise järele hakatakse Robas'ele süüdi otsima. Agas kui politseivõimud süüdi otsivad, siis on see ometi juba tagakiusamine.

Ja tõepoolest, 26. sept., see on üle seitsme kuu hiljem, kutsuti Robas uuesti vallamajja ülekuulamisele. Seekord toimetati seda kohale sõitnud kaitsepolitsei ametnik Markson, kes

juba uue süüdistusega esines: olid kommunistide agitaator, oled saanud neilt raha, pooldad III-dat internatsionaali j. t. sarnaseid kärkivaid küsimusi sadas Robas'ele näkku. Üldse olla see härra väga väljakutsuvalt ja toorelt ülekuulatatava ümber käinud.

Samal ajal otsitud ka Robas'e korter uuesti läbi — ilma tema juuresolekuta. Kuid läbiotsimine andis sama vähe tagajärgi, kui ülekuulaminegi. Agas sellest hoolimata peeti Robas vahi all 6—7 tundi ja oleks Tallinna vanglasse saadetud, kui mitte kohalik politseinik poleks Robas't oma vastutusel vabaks palunud jätta. Ja nii tekkis uus süüdistusasi, mida peab arutama uurija, prokuröör ja vahest isegi kohus, kui prokuröör seda samuti ei lõpeta, nagu esimest. Selle süüdistusasi tekkimisel on aga üks väga huvitav üksikasi, millest vaikides ei saa mööda minna.

Et ühe süüdistusasi äralangemise järele ka teistkordselt mitte sisse kukkuda, püüab politsei senni süüks mitte peetud süüdi võimalikult paremini põhjendada, kusjuures ametnik oma agaruses nii kaugele läheb, et märgib ülekuulamise protokollis Robas'e sõnad valesti — nähtavasti ses heas lootuses, et ega mees vastu ei julge vaielda.

Nii sai umbes järgmine keerulise ja segase sisuga ülekuulamise protokoll:

„1919. a. asutasime Triigi valla töölisühisuse Eesti sotsiaaldemokraatliku partei juhtnööride järele. Olin siis sotsiaaldemokraatliku partei liige.

1922. aastani seisis meie töölisühisus sama partei põhimõtete alusel, missuguse poolt see asutatud sai. 1922. a. sügisel ühel peakoosolekul sai küsimus üles seatud töörahva ühise väerinna 12-ne nõudmise asjus ja III kommunistliku internatsionaali põhimõtete omaksvõtmise asjus. Ei mäleta, kas mina tegin ettepaneku ühineda töörahva ühise väerinna nõudmise asjus. Ei mäleta, kas mina pooldasin siis töörahva ühise väerinna 12-st nõudmist. Ka praegu pooldan mina töörahva ühise väerinna 12 nõudmist ja ka III kommunistliku internatsionaali põhimõtteid pooldan mina. 1922. a. 19. novembril Triigi valla töölisühisuse koosolekul mina III kommunistliku internatsionaali põhimõtteid ei pooldanud. J. Robas, missugune on protokollis tähendatud, kes pani 12 töörahva ühise väerinna nõudmist hääletuse alla, mina enese kohta ei võta.

Olin vist II ülemaalse tööliskongressi saadik. Ei mäleta, kas minule anti juhtnöörid kongressil tegutsemiseks. Ei mäleta, kas mina hääletasin III internatsionaali poolt või vastu II ülemaalsel tööliskongressil. Triigi valla töölisühisuse koosolekul olin selle vastu. Ei

mäleta, et oleks 1923. a. septembrikuul, see on enne vallanõukogu valimist Triigi valla töölisterühisuses kõnet pidanud. Olin iseseisvate sotsialistide partei edustaja ja liige. Maatöölise ametiühisuse liidu saadikuks olin, kuid ei mäleta, mis ajal. Iseseisvalt sotsialistlikult töölisparteilt mingisuguseid summasid kihutustööks ei saanud, küll aga sain kihutuskirjandust laialilaotamiseks. Ei ole olnud maatöölise agitaatoriks kommunistide poolt määratud.“

Nagu protokollile sellest osast selgub ei mäleta Robas, kas ta 1922. aastal on kommunistliku internatsionaaliga liitumise ettepaneku teinud või mitte. Küll rõhutab ta, et ta tunnistab praegu neid põhimõtteid.

Agaga ülekuulamise protokollile lõpus võite leida sõnu, mida ka meie arupärimise põhjendamisel tsiteeriti:

Nimelt: „Teen paranduse, et 12 töörahva ühise väerinna nõudmise ja kolmanda internatsionaali pooldamise asjus ütlesin — jah pooldan, kuid seda tuleb võtta — ei poolda.“

Teie näete, protokollile esimene osa on vastolus protokollile teise osaga. Kaitsepolitseinik tahtis maksu, mis maksab, Robas'elt eneselt saada tõendust, et ta pooldab praegugi III internatsionaali põhimõtteid, ja protokollile ka seda nii, nagu temale kasulik. Robas aga sarnasele protokollile alla ei kirjutanud ja protesteeris võltsimise vastu ning nõudis protokollile parandamist.

Protokollile parandati, aga väga huvitavalt. On selgesti näha, et kaitsepolitseinik ka paranduses püüab panna oma ohvrile endisi sõnu suhu, kui ta kirjutab: „ütlesin — jah pooldan, kuid seda tuleb võtta — ei poolda“...

Selge tervest protokollile toonist, et Robas kogu aeg eitab oma poolehoidu III internatsionaalile, kuid seda ei raatsi kaitsepolitseinik kuidagi kirjutada.

Härra siseminister, palun öelda, on sarnane talitamisviis töölisliikumise tegelaste tagakiusamine või mitte.

Et sarnaselt varemgi talitatud, seks lubage kutsuda tunnistajaks üht siin saalis viibijatest.

Riigikogu liige Eilman võib teile tõendada, et kaitsepolitsei on temale omal ajal samuti ebaõieti kirjutatud protokollile teksti allakirjutamiseks ette pannud ja revolvriga ähvardades sundinud sellele alla kirjutama. Ta ei ole mitmekordsetest ähvardustest hoolimata sellele alla kirjutanud, ning protokoll ongi jäänud ilma allkirjata.

Palun nüüd kõiki neid, kes arvavad, et meie sihilikult kallale kipume, öelda, on siis sarnane asjaajamine viis korrektne, ja kas ei ole meil täielik õigus kinnitada, et töölis-

liikumise tegelaste peale avaldatakse survet. Valitsuse vastuses toodi Robas'e asjas tunnistajaks endise sotsiaaldemokraatliku partei liige Talbak.

Agaga mida ütleb siis Talbak?

Ei midagi muud, kui et 1921.—1922. aastal iseseisvad sotsialistid, kes seisid, nagu enne tähendasin, III internatsionaali alusel, said ühisuses ülekaalu. Mis oli siin Teile uudiseks? Kas iseseisvate sotsialistide seisukoht, või et nad ülekaalu said?

Neid sündmusi tuleb, mu härrad, vaa-delda toleaja seisukohalt, ja kui nüüd iseseisvate sotsialistide Robas'ele seda surmapatukuks pannakse, siis ei ole meie vist enam kaugel, kus sotsialistliku töölispartei rühmast 10 inimest sama süü pärast siseministri poolt käs-takse vastutusele võtta.

Rõhutan veel kord — Robas'e ainsaks süüks on jäänud see, et ta kuulus iseseisva sotsia-listliku töölispartei ridadesse ja pooldas seisukohti, mis tol korral parteil olid. Kuid Robas'e vastu oleks võinud püsima jääda ka palju tõsi-sem süüdistus. Nagu nägime, olid kaitsepolitseil kindlad ja vastuvaidlemata andmed, et Robas on viinud sõjariistu Triiki ja et ta on võtnud osa 1. detsembri mässukatsest. Nähtavasti panid need „andmed“ isegi härra Riigivanema uskuma, et kõik see, mis Veimer ühest Robas'est kõneles, võib käia tingimata Triiki Robas'e kohta.

Agaga oletame, et Robas'el ei oleks korda läinud selgeks teha, et ta 1. detsembril ei viibinud Tallinnas, siis oleksid needsamad kaitsepolitsei andmed sõjaringkonnakohtus vande all esitatud, need oleksid siis kontroleeritud olnud, kohus oleks neid uskunud, ja Robas oleks aastakümneteks sunnitööle mõistetud.

Härra siseminister, just niisuguste andmete esitamist Teie ametkonna poolt panemegi Teile süüks ja selles näeme meie töölisliikumise tagakiusamist. Sest öelge, kes julgeks pärast seda veel astuda töölisühisuse liikmeks, kui iga kaitsepolitsei fantaasia põhjal, mida nimetatakse agentuur-andmeteks ja mida sa ei suuda ümber lükata, sind võidakse mõista sunnitööle.

Niisugust korda nimetame meie surve- ja tagakiusamise korraks ning nõuame kõige-kindlamini selle kõrvaldamist.

Siseminister **K. Einbund**: Austatud Riigikogu liikmed! Minul on aastate jooksul nii mõnigi kord tulnud äärmiselt pahemalt tiivalt hoope vastu võtta ja ma olen neid oma kohuste täitmisel rahulikult kandnud, aga... (J. Vain, stp: Väga kahju, et Teile suuda-

te rahulikuks jääda, kui Teil ausust rohkem oleks, siis Teie närvitseksite.)

Juhataja **A. Jürman**: Rkl. Vain, palun sarnaseid ütelsi mitte tarvitada.

Siseminister **K. Einbund**: ...aga praegusel korral oli see viimane kõne välja mõeldud otsekohe minu vastu. (J. Vain, stp: Just nii!) Kuid siin võin öelda, et ma seda hoopis enese kohta käivaks ainuüksi tunnustada ei saa. Kui meie pärast 1. detsembrist suure koalitsiooni valitsuse kokku seadsime, siis teatavasti ulatas see valitsus meil seinast seinale. See valitsus seadis enesele oma deklaratsioonid peaaesandeks riigikorra kindlustamise ja kaitse. Mina täpselt ei või teile peast seda deklaratsiooni tsiteerida, aga kui teie võtaksite tema kätte, siis leiaksite teie sealt, et valitsus tunnustab selle oma tähtsaks ülesandeks. Selleaegne Riigivanem, kui valitsuse juht, määras sellega ka selle valitsuse sihi ja kursi, ja kui sellest valitsusest osa võtsid ka ministrid ühinenud sotsialistlikust rühmast, siis tunnustasid nad valitsuse sihti, või lähemalt öeldes, valitsuse tegelikku programmi ka sisepoliitilises asjas. Ja kui kogu selle aja jooksul, mil meie täpselt aasta koos istusime, ministrid sotsialistlikust rühmast sellele kursile etteheiteid ei teinud, ega ka valitsuses lähemalt aru ei pärinud, kas see kursus on vastuvõetav või mitte-vastuvõetav, siis pean mina arvamisel olema, et ka ministrid sotsialistlikust rühmast leppisid selle olukorraga, mis selleaegne valitsuse juht ja valitsusliikmed koos olid võtnud meie sisepoliitika kursiks pärast 1. detsembrist. (L. Johanson, stp: Ega nemad ei tea, mis Teie ametkonnas tehakse. Teie olite seal „perfektiks.“) Ja sellepärast, kui hiljem esitati, selle valitsuse lõpu poole, ühinenud sotsialistliku rühma poolt arupärimis-ettepanek poliitilise surve asjus... (L. Johanson, stp: Kas siis Ast ja Virma pidid vastutama Teie ametnikkude eest?) ... siis pöörasin ma isiklikult enne valitsuse koosolekut Riigivanema poole ja ütlesin: Härra Riigivanem, kogu seda arupärimist, kui see ka õige peaks olema, ei saa mina kuidagi võtta käivaks enese vastu. Hiljem seletasin mina ka valitsuse koosolekul ja ütlesin, et minu arusaamise järele peaks selle arupärimise peale vastuse andma kohtuminister, aga mitte siseminister. (J. Vain, stp: Kas siis kohtuminister vastutab Teie tegude eest?) Ja sellepärast läbi arutades seda küsimust valitsuses, leidis Riigivanem, et ta võtab vastuseandmise enese peale. Ja seda tegi tolleaegne Riigivanem järgmistel motiividel. Tema nõu-

dis oma kätte kõik need kohtuaktid, mis sisaldasid arupärimises käsitatud nimesid, vaatas läbi need kohtuaktid ja need kohtuaktid vaatas läbi ka minister Ast, nagu ma mäletan ja kindlasti oletada võin. (J. Piiskar, stp: Pärast esitamist.) Jah, pärast esitamist. Ja kui see asi valitsuses pärast kohtuaktide läbivaatamist arutusele tuli, siis ma mäletan, ütles härra Riigivanem otsekohele: „Mina olen need eeluurimise aktid kõik läbi vaadanud ja leian, et kogu see asi on toimetatud täiesti korralikult ja ma võin, kui valitsuse juht, — muidugi sõnad ei olnud need, aga mõte oli seesama — vabalt selle vastamise oma peale võtta, sest eeluurimise aktide andmete järgi on kogu see asi korralikult toimetatud.“ (L. Johanson, stp: Ta kukkus omaga sisse, rööpad läksid segi. Teinekord on ettevaatlikum.) Ja kui meie valitsuse koosolekul neidsamu aktisid arutasime, siis, ma võin teile kinnitada, ei olnud ka teie valitsuse liikmetel nende aktide kohta midagi ütlemist. (J. Vain, stp: Kui akti lugeda, siis peaks kõik need inimesed sunnitööle või surma mõistma.) Ja mispärast nüüd mina, kui siseminister, kes teatavasti prokuratuuri ei käsuta, kes teatavasti ka politseiametnikke ei käsuta, kui nad on prokuröride ja kohtu-uurijate käsutada... (Vahelhüüe O. Gustavson'i, stp poolt.) Härra Gustavson, siseminister ei käsuta teatud kordadel ka politseiametnikke, kui nad prokuröride ja kohtu-uurijate käsutada on. (Vahelhüüe O. Gustavson'i, stp poolt.) Poliitiline politsei ei toimeta kunagi niisuguseid asju, välja arvatud erakorralised kiired asjad, väljaspool prokuratuuri. Ka seadus näeb seda ette, ja tegelikult toimetatakse ikka nõnda. (M. Laarman, põl: Kuulete nüüd, Gustavson. — O. Gustavson, stp: Aga valetunnistusi võib kohtus anda?) Ja nüüd, kui meie arvesse võtame seda asjaolu, et politseiametkond on ühtlasi ka kohtu eeluurimise ja süüdistavate võimude käsutuses, siis on meile kõigile selge, ja mina küsiks selle järele teie käest, missugust süüdistavat osa teie tahate siseministri peale panna selles asjas. Teie võiksite siseministri peale panna üldise kursimääramise ja selle temale süüks anda, et ta on võtnud ühe või teise kursi. Aga, lugupeetud Riigikogu liikmed, siseminister ei määra kunagi ära valitsuse kurssi, ka mitte sisepoliitikas, vaid selle määrab valitsuse juht ja kogu valitsuse koosseis. Kui ühe koalitsiooni valitsuse ajal peaks esile tulema niisugune kursus, mis vastolus on mõne valitsusliikme arvamisele, siis on need valitsusliikmed õigustatud nõudma, et seda kurssi muudetakse. (Vahelhüüded O. Gustavson'i, stp poolt.) Härra Gustavson, ma kuu-

lasin Teid rahulikult ja palun Teid ka seda teha. Ma mäletan eelmise valitsuse päevilt ainult ühe jutuaajamise, see oli kuu või poolteist pärast 1. detsembrist, kus minister Ast võttis kõne alla küsimuse väljakohtute asjus, missugused teatavasti pärast 1. detsembrist töötasid. Härra Ast võttis selle kõne alla ning tõi mõnesuguseid andmeid ette. Pärast seda, kui minister Ast'ile teatavaks tehti, et need andmed kaugelki niisugused ei ole, nagu need temale esitatud, oli üldine rahuldus. Kui minister Ast'ile teatavaks sai valitsuse üldine tahtmine, et kuu või poolteise, ei mäleta enam hästi, pärast ei ole enam tarvis lasta väljakohtuid tegutseda, ka härra Riigivanem ja mina olime selles arvamises, siis oli üldine rahuldus. Pärast seda ei ole valitsuses üldise kursi asjus, ka mitte sisepoliitika alal, juttu olnud, välja arvatud juhtumine, kus Ülgekütt'ile armuandmise küsimus arutamisel oli. See oli ainukene juhtumine. (K. Virma, stp: Kas väljakohtute asjus ei olnud?) Ma kõnelen ju väljakohtutest. (K. Virma, stp: Kas ei olnud nõupidamine Riigikohtu esimehega?) Sellel nõupidamisel ei olnud midagi ühist valitsuse kursiga, see oli Riigikohtu esimehe erainformatsiooni-koosolek, kus kõneldi Riigikohtu konstruktsioonist või selle kohtu ülesehitamisest.

Kui ma meelde tuletan möödunud aega, kus meie kõrvu ühe valitsuse laua taga istusime sotsialistlike ministritega, ning kui ma võrdlen neid aegu tänaste esinemistega kõnelejate poolt sotsialistlikust rühmast, siis pean küll sellele arvamisele tulema, et teie olete elus astunud ühe väga eksliku sammu sellega, et olete niisuguse tegelasega, nagu seda mina teie arvates olen, tulnud kõrvu istuma. (Käteplaksutamine. Hüüded sotsialistlikust rühmast: Õigus!) Teie võite ju plaksutada, aga mina ei arva, et teie selle eksisammu olete teinud, vaid ma pean sarnase loogilise järelduse tegema teie tänastest iseloomustamistest minu kohta. Kui teil sarnased arvamised olid juba varemalt, siis ei oleks teie tohtinud niisugust sammu astuda ega niisuguse isikuga, nagu mina seda olen, ühe laua taha tulla. Kui teie seda aga siiski julgseite teha, siis pean sellest järeldama, et teie minust igal ajal niisugusel arvamisel ei ole olnud, vaid ainult tänasel koosolekul on teil tahtmine tulnud mind niiviisi iseloomustama hakata. Vaadake, austatud Riigikogu liikmed, ka riigi valitsemise juures nõuame meie teatavaid möödupuud, ja need möödupuud kohustavad meid kõiki sedavõrd vastastikusel lugupidamises olema üksteise vastu, et ka siis, kui valitsusest ära mindud, ei tohiks

iseloomustada tegelasi niisugusel kujul, nagu teie seda täna minu kohta olete teinud. Mina ei ole endisi ministrid Virma't ja Ast'i mitte niiviisi iseloomustanud, ega tee seda kunagi. (O. Gustavson, stp: Kuidas teie häälekandja, „Kaja“ neid iseloomustab?) Vaadake, mis ajalehed teevad, seda mina ei tea. Võtame isikud isikute vastu, see on kõige selgem. Kui mina olen kellegagi ühe valitsuselauga taga istunud, siis ei tahaks ma selle inimese kohta mitte niisugust möödupuud tarvitada, nagu Teie seda täna minu kohta olete tarvitanud, härra Gustavson.

Vaatame nüüd, mis on järele jäänud tänastest pikkadest kõnedest ja keda siin õieti süüdistatakse. Teie olete oma põhjendamistes kogu aeg minu nime suhu võtnud. Aga, lugupeetud sotsialistid, miks teie kõik selle süüdistuse minu vastu sihite? Peale selle, kui arvesse võtate seda, kuidas koalitsiooni valitsus töötas, on teil täna tarvidus olnud süüdistada selle arupärimise peale vastamise pärast ka endist Riigivanemat härra Jaakson'i. Mispärast on teil põhjust olnud teda süüdistada? Asi iseenesest on ju küllalt lihtne. Riigivanem härra Jaakson nõuab kohtuaktid oma kätte, vaatab eeluurimise aktid läbi ja kui ta suurtest eeluurimise aktidest ja materjalidest üldise mulje saanud, annab ta vastuse arupärimise peale. Kui ta selle rohkearvulise materjaali juures kahe Robas'e nimed ära vahetab, siis on see muidugi eksitus, mida ta pärast õiendab, kuid teie võtate ja teete sellest suure numbri, öeldes: vaadake, siseminister on autult talitanud, andes Riigivanemale valeandmed ja sellega Riigivanema sisse vedanud. Küsitakse, kas niisugune siseminister võib enam siseministeeriumi juhiti olla? Austatud sotsialistid! Ei ole mina endist Riigivanemat sisse vedanud. Ei ole mina endisele Riigivanemale valeandmeid andnud. Küll on aga endisele Riigivanemale edasi antud kõik eeluurimise aktid. Neid uurimisi ei ole toimetanud siseminister, kohtuminister, sõjaminister ega ka keegi muu valitsusliikmetest, vaid see on ette võetud kohtu-uurijate poolt. Juurdlusmaterjalid on kokku seatud politseiametnikkude kui kohtu-uurijate käsualuste poolt, ja need aktid anti edasi Riigivanemale, ja sealt on Riigivanem võtnud täiesti iseseisvalt materjalid, ja teie tulete pärast seda ja ütlete: Vaadake, kuidas siseministeeriumi juhataja on autult talitanud. Minu härrad, mina paluksin ometi veidi ettevaatlikum olla. Selle möödupuuga ei tahaks ma teie seast valitsusliikmeid mõõta. (K. Päts, põl: Häbi, häbi!)

Nüüd vaatame edasi. (J. Vain, stp: Esimene sarnane skandaal Eesti par-

lamendis. M. Laarman, põl: Võtke jõud kokku ehk saate veel parema skandaali teha.) Mis seal siis lahti on. Üks Robas oli iseenese ette ja teine iseenese ette, mõlemast on olemas uurimisakt. (J. Vain, stp: Neid oli kolm.) Võib olla on Robas'eid veel palju rohkem, aga meie võime seletust anda ainult nende kohta, kelle nimed aktis figureerivad. Nüüd võtaksime järgmise fakti, millest jälle välja paistab, kuidas arupärijad seletustandjatele katsuvad autust ette heita. Mina võtaksin loo nimetatud „Päevalehe“ kirjutustest. Härra Gustavson, ma ütlesin Teile otsekohe, et mina sain Teie sõnadest nõnda aru, et Teie arvate, et mina selle artikli olin kirjutanud, sest Teie pärastine üks lause laseb seda päris kindlasti välja paista. Mina võin Teile, härra Gustavson, kindlasti tõendada: Mina ei ole seda artiklit kirjutanud, ei ole ka materjaali selle artikli jaoks andnud. (O. Gustavson, stp: Aga need „austatud“ arupärijad on nii väga einbundlikud.) Selles asjas ei oska ma teile vastust anda. Mis teie peate einbundlikuks, või mida teie selleks ei pea, see on teie subjektiivne arusaamine. Aga ma paluksin uurimist toime panna. Vaadake, minul on ikka niisugune ettekujutus asjast, et kui Teie, rkl. Gustavson, kord kellelegi autust ette heidate, siis arvatavasti Teie ei usu ise, mis Teile autu inimene ütleb. Mina ei kõnele mitte üksi Teile, vaid kogu Riigikogule ja tõendan, et ei ole mul „Päevalehes“ kirjutamisega, ei materjaalide andmisega ega kirjutamiseks sulle kätte võtmisega ühendust. „Päevalehes“ ei ole ma üldse rohkem kirjutanud, kui lühikese jupi, mida paluti kirjutada uueks aastaks. (J. Laidoner, põl: Ega see kuritegu ole.) See kirjutus kannab ka minu allkirja. See ei ole kuritegu, aga minule heidetakse seda ette, just nagu oleksin ma neid peaaegu üles poonud. (Vahelhüüe O. Gustavson'i, stp poolt.) Niisugused on need Teie andmed. Nõnda Teie tulete kõigi oma andmetega välja. Ja kuidas Teie andmeid käsitate? Lähaksin ka sellele üle.

Teie kandsite meile Turp'i asjus pika seletuse väljakohtute asjaajamisest ette. Mina kuulasin huvitusega Teie ettekannet, kuidas kohtuprotsess käinud, kuidas üks küsinud, teine vastanud jne. — pikk seletus. Teised Teie kaasvõitlejad sekundeerisid, hüüdsid vahele „häbi ja häbi“ jne. Aga mina küsiksin, rkl. Gustavson, missugustel andmetel Teie väljakohtu istungi võite restaureerida, sest teatavasti väljakohtu protokollis on tähendatud ainult otsus. Minul tuleb kahtlus, kas Teie ei seadnud kohtuistungit kokku süüdistatava ettekandel ja mõjudel, nii kuidas see temale

meelde on jäänud. Mina võin seda oletada, otsustades Teie kõne järgi. Mina kuulsin Turp'ist esimest korda siis, kui Teie arupärimise esitasite. Mina ei tea, kas ta on autu inimene või mitte, aga seda võib küll otsustada Teie seletuste järele ja otsustades ka kõige muu järele, et kui süüdistatav hakkab restaureerima asja, siis ta võtab ainult selle, mis tema kasuks on, aga mis tema kahjuks kõneleb, seda mitte. Ja teisel teel ei saanud Teie seda kohtuotsust restaureerida. (E. Jonas, stp: Kohtuotsus kõneleb tema kasuks.) Kas kohtuotsus peab alati kõigile kahjuks olema? Et kogu see asi nii oleks, nagu härra Gustavson ette kandis, ja et asjad kõik nii koomilised ja iseäralikud oleksid, nagu härra Gustavson neid kirjeldab, ei ole põhjendatud. (O. Gustavson, stp: Väljakohus mõistis ühe inimese surma, pärast kindral Tõnisson kergendas karistust ja määras inimese eluksajaks sunnitööle ja Pärnu rahukogu mõistis selle inimese detsembrikuul vabaks.) Mis seal siis iseäralikku. Kas Teie tahate, et kohus alati peab süüdi mõistma. (J. Laidoner, põl: Väljakohus on paljuid õigeks mõistnud.) Härra Gustavson, kui Teie arvate, et kogu see asi koomiline on... (O. Gustavson, stp: Mispärast koomiline.) ... kui Teie seda koomiliseks peate, siis on Teil väga halb arusaamine asjast. Vaadake, teie kirjeldus väljakohtu istumisest sünnitab niisuguse mulje. Vaadake, kui see asi nii peaks olema, siis peaksin mina arvama, et kõik need Eesti kodanikud, kes tegutsevad kohtunikudena või ohvitser-kohtunikudena siin ja seal, et meie kodanikud ei tea kes on, või kust nad pärit on, kust nad tulnud või missugusest ilmast pärit. Mina olen senni arvamisel olnud, et need kodanikud, kes seal oma kohut täidavad, on niisama liha meie lihast ja luu meie luust, kes on haritud inimesed, kellel on oma arusaamised, kes kooliharidust vähem ei ole saanud, kui paljud teie keskel, kellel on teatud intelligentsi ja arusaamist õiguslikust ja mitteõiguslikust korrast. Mina ei saa kuidagi endale ette kujutada, et need inimesed oleksid niisugused, nagu neid iseloomustatakse. Vaadake, mina ei saa nõnda võtta ühtki Eesti kodanikku, ka niisugusel korral, kui see oleks teie poolt vihatud politseist pärit. (L. Johanson, stp: Politseist mitte, vaid kaitsepolitseist!) Vaadake, teie kõnelete täna niipalju sellest vihatud politseist, et ma küsiksin, kust need kodanikud on tulnud, kes politseitegevuses on. Need on ometi haritud inimesed, väga paljud nendest on palju haritumad inimesed, kui teie, Riigikogu liige Johanson. (L. Johanson, stp:

Võtke Teie oma õiguslik riik, Teie ei oska ka nimesid kirjutada. Kuidas Teil seal inimeste nimedega on ümber käidud. K. Päts, põl: Kas olete seda õppinud, härra Johanson? — Hulgaliised vahelhüüded.) Kas olete nüüd rahule jäänud? Mina pean ütleva, et minul on ka oma poliitilised vaated, ja mina pean ütleva ja paljud teised minuga... (L. Johanson, stp: See, kui Teie kolm aastat ülikoolis olete olnud, ei anna Teile veel õigust suurustamiseks.) Nüüd sünnitate teie täna järsku niisuguse kompleks-mulje meie valitsemise korrast ja viisist, nagu elaksime meie ei tea kus maal. (E. Jonas, stp: Bushmeenide maal!) Seda imelikum näib mulle see, et meie ometi kõik ühes seda oleme teinud, ja nüüd järsku olete teie need targad, ja meie peame need rumalad ja rahvavaenlased olema, ühtlasi ka teie pattude eest vastutades. (M. Laarman, põl: Nad tahtsid rahva sõpru sisse tuua! Ajasime sõbrad välja — kommissari koht läks kaduma.) Ma läheksin nüüd pisut nende, teie poolt arvatud pattude kirjelduse juurde, mis meie õiguslikus korras tõesti juhtunud. Sellest arupärimisest leiata teie 4—5—6 nime...

Juhataja **A. Jürman:** (Helistab.) Palun kohtadelt mitte kõneleda.

Siseminister **K. Einbund:** Sellest arupärimisest leiata teie 4, 5, 6 nime ja sünnitate nõnda pildi, et nende sündmustega olevat tehtud niisugust ülekohtu, nagu ei tea, kus suure ookeani saarel, kus mingisugust korda ei ole. Maalides selle pildi, tahate meid ka uskuma panna, et meie õiguslik kord ka täiesti otsas on. (L. Johanson, stp: Teie asi on otsas jah. K. Päts, põl: Karskuse? Kas Ernits'alt koht on ära võetud?) Aga juba üldmuljete järele võin mina öelda, et see asi on tõesti päris korras. (Vahelhüüe: Noh!) Jah, üldmuljete järele. (Vahelhüüded.) Vaadake, ega mina selle juures muidugi halba asja heaks ei kiida, vaid mina kui statist vaatan esialgu üldmuljete järele. (Vahelhüüe: Statist?) Kui statistiker, jah. Võtan praegu üldmuljed. Ja kujutame enesele ette, et pärast 1. detsembrist oli riigivõim küll sunnitud suurt tähelepanu pöörama meie riigivastaste peale, ja uurivad võimud olid sunnitud silmas pidama hakkama neid, kes senni aktiivse kommunistliku liikumise lipu all kaasas käisid. Ja mina ei saa teile praegu mitte täpset arvu edasi anda, kuipalju pärast 1. detsembrist juurdusi on toimetatud, kuipalju on arreteerimisi olnud, vastutuselevõtmisi jne., aga mina

lugesin ka lehtedest, sõjakohtu andmed on juba edasi antud, ja neist on näha, et see arv mitte väga väikene ei ole, nii et teie ainult 4, 5, 6 nime otsa sellest suurest hulgast olete rippuma jäänud, need ainult on teie poolt eraldatud. (Vahelhüüded.) Ja sedagi vist sellepärast, et need olevat iseseisvate sotsialistide seast, ja sellepärast täiesti ebaõigelt asjasse tõmmatud. Nii sain mina aru rkl. Gustavson'ist. Nüüd mina tuletaksin teile, härra Gustavson, meelde veel seda aega, kui iseseisva sotsialistliku erakonna saba peaaegu eraldamatu oli kommunistlikust erakonnast, ja tuletaksin Teile ka seda aega meelde, kus Teie kommunistidest lõppude lõpuks eraldusite ja astusite ühendusse sotsiaal-demokraatidega. (E. Jonas, stp: Kas see ei olnud mitte saba, kes Nanilson'i maha laskis?) Pärast seda aga ei teinud teie erakonna saba veel kaua aega väga kindlat vahet, see on mul kindlasti teada, kommunistide ja iseseisvate vahel. 1. detsembri ajal ei olnud ka seda kindlat vahet kohapealsetel üksikutel vähematel tegelastel. Ja kui nüüd teie ja meie ka oletaksime, et need 4, 5, 6 inimest on uurivate võimude poolt ebaõigelt selle loo sisse tõmmatud, siis mina pean ütleva, et selle erakonna saba juures on vahet tehtud meie uurivate võimude poolt peaaegu väga täpselt. Nemad on igatahes väga asjaga kursis olnud, on osanud vahet teha, kes on riigivastane ja kes ei ole riigivastane, ja kui ma ütlen, viga on tulnud kõigi teie arupärimise juures puudutatavate 4, 5, 6 isiku süüteo arutamisel, mille puhul teie niisugust lärmi teete, siis vaadake, kohtud teevad ka vigu. (J. Laidoner, põl:—pahemale poole— Kas teie arvate, et pärast 1. detsembrist vigu ei tehtud — küll olete teie naitvid.) Õigusmõistmine teeb ka vigu, eeluurimine teeb seda rohkem vigu. (J. Vain, stp: Tervet osin nendest protsessidest pole muud kui vead.) Aga nende vigade eest garanteerib ometi meie õigusmõistmine. (O. Gustavson, stp: Kui oleksime tahtnud, oleksime tervelt 500 nime võinud teile lugeda, aga meie säästisime teid.) Mina pean täit rõõmu tundma, et meie kohus oma õigusmõistmisel ka teeb õigeksmõistvaid otsuseid. Ma ütlen, see on üldmulje, aga kui meie üksikasju peaksime hakkama vaatlema niisugusel kombel, nagu rkl. Gustavson seda teeb, kui meie neid peaksime hakkama vaatlema õige tähelepanelikult, siis mina arvan, et nii ühed kui teised asjad kaugeltki nii ei ole, kuidas seda rkl. Gustavson ette kandnud. Ma otsustan juba selle järgi, kuidas rkl. Gustavson täna üldse andmeid on käsitanud, kuidas nendega ümber on käinud,

aga ma ütlen, üksikasju ma ei saa ette kanda, sest need üksikasjad on kohtu eeluurimise aktides. Kohtu eeluurimise akte aga mul ei ole. (Vahelhüüded.) Ette lugeda üksikasjalikke protokolle mina ei saa, ei tea ka, kust teie oma andmed olete võtnud, kas protokollidest või süüaluste seletustest. (O. Gustavson, stp: Kas seltsimees Jonas'e väljavõtted ka olid.) See on kohtulik toimetus, eeluurimise akte mul ei ole. Riigivanem on omal ajal eeluurimise aktidega tutvunenud, on oma seisukohad ja muljed edasi andnud, kohtud on need eeluurimise aktid tagasi saanud, mul neid ei ole, ja ma ütlen, ma palun mind vabastada kohtulikkude asjade ettekandmisest Riigikogus, sest ega meie õigust siin ei mõista, lõppude-lõpuks mõistab selle õiguse ikkagi kohus, ja ma olen õnnelik, kui mõned tegelased õigeks mõistetakse, sest see näitab ainult seda, et meil tõesti hea õigustmõistev võim on, ja mille juures teie siin nõnda väga pahandate? Ma ei garanteeri, aga ma ütlen, et niisuguste ärevate aegade juures kohtulikud vead ei ole nii pahandatavad, nagu teie seda teete. (J. Vain, stp: See õiguslik kohus on raamatukaane peal.) Aga mina tuletaksin siiski meelde, et kõik need asjad ei ole kuidagi ühenduses praeguse valitsusega ja tema tegevusega, kes tegutseb teise deklaratsiooni alusel, kui seda tegi endine valitsus, ja kes täitsa teise koosseisuga, kui endine valitsus. Mina ei ole kohustatud kuidagi endise valitsuse poliitilist kurssi kaitsma ega erilise kaitse alla võtma... (E. Jonas, stp: See on teie poliitiline kurss, mitte valitsuse.) olgugi, et ma seda täiesti õigeks pean. Mina kaitsen seda kurssi, aga mina pole sunnitud seda kurssi rohkem kaitsma, kui teie, sest teie võtsite ka sellest valitsusest osa ja peaksite seda kurssi samuti kaitsema, kui mina seda sunnitud tegema olen. Ja mina tuletaksin meelde, et need on tõesti... (Vahelhüüde pahemalt poolt: Kes nõudis Velt'i mahalaskmist? — Aga Heideman?) Meie olime ka kahekesi, nii nagu teiegi seal valitsuses, ja meil oli ühekõvadune võim mõlemal. (L. Johanson, stp: Aga teil olid kristlased juures!) Mina ei tea, kes teil juures olid, aga meil ülevõimu ei olnud. (J. Vain, stp: Teie olite nagu sukk ja saabas nende kristlastega, nagu Siiami kak-sikud. K. Päts, põl: Aga teie avaldasite ju usaldust valitsusele pärast arupärimist.) Jah tõesti, mina kuulen paremalt poolt hüüdu, et sotsialistid on pärast seda õieti oma arupärimise annulleerinud, mille teie tollaegsele valitsusele esitasite, sest nad on sellesamale valitsusele, mina ka sinna hulka

arvatud, usaldust avaldanud enne valitsuse lahkumist. Täna aga, pärast seda, kui Teie minule sellel korral usaldust avaldasite, tembeildate mind niisuguseks, kelle lähedusse teie kuidagi ei sünniks. (L. Johanson, stp: Ilmaski ei ole Teile usaldust avaldanud. Nii suureks meheks meie Teid ei pea!) Mina tahaksin teid, lugupeetud Riigikogu liikmed, tutvustada ühinenud sotsialistide arvamise-ga nende asjaolude kohta, mis ühenduses 1. detsembri sündmustega ja tähendada, kuidas sotsialistid ise sellest aru saanud ja tagantjärele hinnanud seda poliitilist kurssi, mis meil enne ja pärast 1. detsembrist oli. Ma loeksin teile ette mõne koha seletuskirjast, mis Eesti sotsiaaldemokraadid on saatnud II internatsionaali kongressile: „Eesti sotsiaaldemokraatliku keskkomitee nimel avaldavad härrad M. Martna, A. Rei ja K. Ast „Suomen Sosialidemokraattis“ pikema seletuse sotsiaaldemokraatide seisukoha üle kommunistide mässupüüete asjas. Selles tunnistavad nad avameelselt, et nad esialgul kommunistide mässukavatsusi ei uskunud ja alati valitsuse sammude vastu olid, milles kommunistide vastu astuti, sest nad pidanud seda peaaesjalikult poliitiliseks manöövriks, mille abil kodanlikkude parempoolsete erakondade seisukorda taheti kindlustada“. Just nii nagu täna sündinud on. (L. Johanson, stp: Niisugust asja ei ole keskkomitee kunagi avaldanud. — See ei ole õige.) Mina loen seda referaadis. Edasi loeme: „veel kommunistide suurprotsessi ajal, pärast Tomp'i asja, pannud nad Riigikogus valitsusele nõudmise ette, sõjaseisukord ära kaotada. Nüüd aga 1. detsembri sündmuste järele „peame meie tingimata tunnistama, et sõjaseisukorra kaotamine oleks otsustavalt aidanud mässulisi,“ kirjutavad mainitud härrad ja jätkavad... (L. Johanson, stp: See ei ole õigel!) Ma paluksin kuulata mind. Nad jätkavad: „1. detsembri mässukatse on kogu maailmale selgesti näidanud, et meid ähvardas Georgia kurb saatus. Meie peame tunnistama, et valitsus ja politsei teadsid paremini kui meie kommunistide veristest kavatsustest“. Lubage, et tõmban siin paralleeli arvamiste vahel, mis olid teil enne ja pärast 1. detsembrist. (E. Jonas, stp: Oma arupärimises ei puuduta meie ühtki kommunisti.) Lubage, ma loen veel edasi: „Nüüd on kindel arvamine maal, et jaanuarikuu vangistused tulevad pidada õigusepäraseks ettevaatuseks, sama kindel on, et jõulukuu algupaeva sündmused oleksid saanud palju suurema laiuse ja nende tagajärjed oleksid palju hävitavamad, kui need agarad mässulised oleksid saanud vabalt tegutseda jne.“ Sellel on järgmine ühendus.

Teie heidate valitsusele ette mingisugust reshiimi, missugust, ei tea, aga ainult reshiimi. Ei heida seda reshiimi ette ainult praegusele valitsusele, vaid Jüri Jaakson'i ja kõigile teistele eelmistele valitsustele, mis kuidagi ühenduses Einbund'i nimega. Ja see on Eesti rahva vaenlane. Nii sain mina Teie tänasest ja eelmistest kõnedest aru. Kui meie võitleme, nagu seda härra Gustavson ütleb, selle süsteemi vastu, siis võitleme meie Eesti riigi ja rahva kasuks. Kuid selle tegevuse, mille meie pidanud kogu aja, tunnistate teie oma ülemusele, ma ei tea kellele, heaks, aga täna kõnelete hoopis selle vastu. Niisugusest taktikast ei saa mina aru. Mina vaatan niisuguse taktika peale, kui mitteotsekoheste ja mittedüdamest tulnud taktika peale.

Enne kui oma kõne lõpetan, tahaksin paluda Riigikogu liikmeid, samuti ka pahempoolseid härrasid, praegusel silmapilgul politsei, sõjaväe ja sõjariistus meeste vastu mitte välja astuda, sest selleks on praegu varane aeg. Kõige informatsiooni järele, mida võiksin teile anda selles asjas, võiksin ainult niipalju öelda — ärme võitleme praegu veel politsei, sõjaväe ja kõigi püssimeeste vastu, ei ole veel selleks aeg.

Siis Petserimaa asjus rkl. Grigorjev esitas küsimuse Petseri maakonnaavalitsuse liikme Svaner'i tagandamise asjus. Selles asjas võin ma järgmist öelda. Minul olid kõik andmed selleks, nii et ma ei saanud niisugusel tähtsal kohal, nagu seda on maakonnaavalitsuse liikme koht, Svaner'it edasi pidada, ja sellepärast tarvitasin mina seda erakorralist võimu, mis tol aja minule oli antud, selleks, et meie piiriäärses maakonnas, mille seisukorrast meie eriti huvitatud oleme, isikud maakonnaavalitsuses ei tegutseks, kelle kohta andmed olemas olid, mis mul on. Tundes end õigustatud, tarvitama sel korral erakorralist võimu, ei pea ennast õigustatuks praegusel korral, kuna see küsimus päevakorras ei ole, kuidagi viisi neid andmeid Riigikogule esitama. (E. Jonas, stp: Kas kohus on ta süüdi mõistnud?)

Samuti asjaliku õiendusena võiksin veel mõne sõna öelda läbiotsimise asjas Põltsamaa loomaarsti juures. Seda kuulsin ma esimest korda, aga vahepeal jõudsin järele kuulata ja ma pean ütleva, et see läbiotsimine on toimetatud prokurööri teadmisel, ja et sel läbiotsimisel on olnud kõigekindlamad alused. Mina tean, missugused alused, kuid ma ei pea ennast õigustatuks neid Riigikogule edasi anda. Selle aluseks on olnud niisugused andmed, mille juures mina ühelegi ametnikule kuidagiviisi keelata ei saaks, et läbiotsimist ei toimetataks. (Vahelhüüded pahemalt

poolt. E. Jonas, stp: On need andmed õiged. O. Gustavson, stp: Mis sealt leiti? J. Vain, stp: Peaasi, kui nad on. — Hüüded: Lõpetada.)

Juhataja **A. Jürman**: Vahepeal on sisse tulnud järgmised ülemineku-vormelid: 1) „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastamise Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise asjus, missugune arupärimine viimaste poolt esitatud endisele valitsusele, kust nad ise osa võtsid, ja kellele sotsialistid pärast arupärimise esitamist 15. detsembril 1925. a. veel usaldust avaldasid, — läheb päevakorras edasi.“ (E. Jonas, stp: Kes see naljahammus on? Vahelhüüde pahemalt poolt: See on „põletaja“.) See on esitatud rkl. Holberg'i poolt.

Siis on teine liht ülemineku-vormel esitatud rkl. Martinson'i poolt: „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastamise Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise kohta — läheb päevakorras edasi.“

Ettepanek on tehtud koosolek lõpetada. Sõna on veel järjekorras palunud rkl-d Vain, Martna ja Johanson. Enne koosoleku lõpetamist on isiklikus asjas sõna palunud rkl. Tõnisson ja rkl. Strandman. Enne aga ei saa isiklikus asjas sõna anda, kui on otsustatud koosolek lõpetada, kuna päevakorra-punkti arutamine pooleli. Palun neid, kes koosoleku lõpetamise poolt on, kätt tõsta. (Hääle taks e.)

Nähtava enamusega on otsustatud koosolek lõpetada.

6. Sõnavõtmi- sed isiklikus asjas.

J. Tõnisson (rhv):
Austatud Riigikogu liik-
med! Vahejuhtumise pu-
hul Riigikogu koosolekul

24. novembril 1925. a. pean oma kohuseks siit kohalt seletada, et pärast asja selgitamist otsusele on jõutud, et rkl. O. Strandman rahaministrina luba ei ole andnud Joala mõisa peale laenu ingrosseerimiseks. Sellekohased kirjutused ajalehes ja ütelused Riigikogus ei olnud mingisuguses ühenduses Joala vabriku laenu vahetasuga ja olid osalt esile kutsutud rkl. Strandman'i liig lühikese seletusega. Asjaolude ligema selgitamise põhjal ei ole minul põhjust härra Strandman'ile etteheidet teha argtuses Maapäeva laialiajamise juures sügisel 1917. a.

O. Strandman (töer): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Samal puhul ja samadel alustel on mul au teatada, et minul põhjust ei olnud rkl. härra J. Tõnisson'ile tema väljamaale komandeerimise pärast novembrikuus 1918. a. ette heita argtust, nagu oleks tema

väljamaale läinud hädaohu eest kõrvalehoidmiseks.

Juhataja **A. Jürman**: Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.30 min. p. 1.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **A. Rei**.

Abiesimees **A. Jürman**.

Abisekretäär **J. Piiskar**.